

MAPIRANJE POTENCIJALA ZA UKLJUČIVANJE PRIVATNOG SEKTORA U PROCESU UPRAVLJANJA MIGRACIJAMA: SLUČAJ SRBIJE

Istraživanje je sprovedeno u okviru Globalnog zajedničkog projekta Migracije u funkciji održivog razvoja, koji finansira Švajcarska Agencija za razvoj i saradnju, a sprovode Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)

Sadržaj

1. SAŽETAK / 4
2. UVOD / 7
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I KARAKTERISTIKE PREDUZEĆA / 9
4. KARAKTERISTIKE MIGRACIJA I LJUDSKI POTENCIJALI MIGRANATA / 12
5. STAVOVI PRIVREDNIKA O SARADNJI PRIVREDE I LOKALNIH AKTERA NA IZRADI I REALIZACIJI LOKALNIH MIGRACIONIH I RAZVOJNIH POLITIKA / 15
6. STAVOVI PRIVREDNIKA O JAVNO-PRIVATNOM PARTNERSTVU / 20
7. UTICAJ KOVIDA-19 NA POSLOVANJE PREDUZEĆA I MIGRACIJE / 24
8. STAVOVI PRIVREDNIKA O SARADNJI SA PRIVREDNICIMA IZ DIJASPORE / 27
9. STAVOVI PRIVREDNIKA O INSTITUCIONALIZACIJI SARADNJE SA DIJASPOROM / 31
10. MIGRACIJE U OKVIRU PRIVATNOG SEKTORA / 37
11. STAVOVI PRIVREDNIKA O MOGUĆNOSTIMA RADNOG ANGAŽOVANJA MIGRANATA IZ TREĆIH ZEMALJA / 42
12. ANEKS 1 - UPITNIK “RAZVOJNI POTENCIJALI POSLOVNE DIJASPORE I MIGRACIJA” / 57
13. ANEKS 2 - LISTA UČESNIKA FOKUS GRUPA / 64
14. ANEKS 3 - KARAKTERISTIKE PREDUZEĆA / 65

SAŽETAK

Srbija se suočava sa izazovom - **postoji potreba za razvojem konkurentnosti i ekonomije bazirane na znanju i inovacijama, mada je očigledno smanjenje radno sposobnog stanovništva** usled emigracije i starenja stanovništva. Dodatni izazov, posebno za lokalne zajednice, **predstavljaju migracijski tokovi državljana trećih država sa kojima se R. Srbija suočava u pojačanom intenzitetu od 2015. godine. Istovremeno, uzimajući u obzir procene o razmerama srpske dijaspore, sve prisutnije cirkularne migracije i dominantno radno sposobno stanovništvo među migrantima iz trećih zemalja, postoji potencijal koji u što većoj meri treba staviti u funkciju razvoja.** Na ovim polaznim osnovama, radi utvrđivanja kapaciteta, motivacije i spremnosti privatnog sektora da doprinese ostvarenju ciljeva definisanih migracijskim politikama u R. Srbiji, sprovedeno je istraživanje **Mapiranje potencijala za uključivanje privatnog sektora u procese upravljanja migracijama: Slučaj Srbije.** Istraživanje je sprovedeno u okviru globalnog zajedničkog projekta "Migracije u funkciji održivog razvoja" koji sprovode Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), uz finansijsku podršku Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC).

Veliki procenat (45%) privrednika motivisan je da učestvuje u izradi i/ili realizaciji lokalnih akcionih planova (LAP). Najveći broj zainteresovan je za LAP ekonomskog i društvenog razvoja, zatim, LAP za mlade i LAP za zapošljavanje, a svega 5% za LAP za grupe migranata. **Određeni procenat privrednika (36%)** učestvovao je u širenju dobre prakse poslovanja i pružanju humanitarne pomoći ugroženima. Međutim, primetno je nepoverenje prema donosiocima odluka, neprepoznavanje motiva za korišćenje sopstvenih resursa za „poslove koji se ne tiču procesa rada“, ali i nemotivisanost kao posledica drugačijih ekonomskih okolnosti izazvanih epidemijom kovida-19. **Javno-privatno partnerstvo (JPP) interesuje mali broj privrednika, svega 27%** ima pozitivan stav o ovom konceptu. Najčešći razlozi su neinformisanost, česte predrasude građana o koruptivnosti ovakvog oblika saradnje, ali i nedostatak informisanosti i kadrovskih kapaciteta lokalne administracije. Zato su **ključne preporuke da se privrednici iz Srbije i dijaspore uključe** u savete za zapošljavanje, socijalno-ekonomske / privredne/ privredno- ekonomske /poslovne savete, pozivaju se da učestvuju u izradi i sprovođenju LAP-ova i da se kontinuirano informišu o mogućnostima JPP i koristima od te saradnje. Takođe je potrebno **osnažiti kapacitete lokalnih samouprava za JPP**, kroz razmenu iskustva sa lokalnim samoupravama koje su uspešne u ovom obliku saradnje i kroz angažovanje nezavisnih savetnika koji bi im pomagali da se upuste u zahtevan proces JPP. I na kraju, neophodno je **podizati svest građana o značaju JPP** promocijom pozitivnih efekata na kvalitet javne infrastrukture i usluga.

Privrednici u Srbiji nedovoljno su upoznati sa mogućnostima saradnje sa privrednicima u dijaspori. Na pitanje - u kojim oblastima i na koji način bi preduzetnici iz Srbije mogli da sarađuju sa preduzetnicima iz dijaspore kako bi doprineli društveno-ekonomskom razvoju svoje lokalne zajednice, **66% privrednika iz Srbije nije dalo odgovor, a 34% privrednika koji su dali odgovore,** kao najpotrebnije oblike saradnje vide u **plasiranju proizvoda i usluga, prenosu znanja, iskustva, ideja i inovativne tehnologije, investiranju, proizvodnji i zapošljavanju.** **Oblasti u kojima bi sarađivali sa dijasporom su:** ekologija, uključujući reciklažu i obnovljive izvore energije, poljoprivreda, informaciono-komunikacione tehnologije, turizam - medicinski i banjski, kultura, trgovina, infrastruktura, građevinarstvo i dr. Najvišu ocenu u pogledu **forme saradnje institucija u Srbiji i dijaspore, dobile su** Onlajn platforma za laki i direktan pristup poslovnoj dijaspori i mogućnost predstavljanja investicionih projekata, uspostavljanje razvojne banke ili investicionog fonda dijaspore i uspostavljanje obveznica za dijasporu. Što se tiče **institucija važnih za saradnju sa dijasporom,** najvišim ocenama su ocenjene - Ministarstvo spoljnih poslova za saradnju sa dijasporom, Poslovni savet za dijasporu PKS i lokalne kancelarije za dijasporu. Nalazi ukazuju da je potrebno podržati **institucionalizovanje saradnje između privrednika u Srbiji i dijaspori na lokalnom nivou u pet koraka:** 1) utvrđivanje sa lokalnom samoupravom koji oblik institucionalizacije je najadekvatniji (kancelarija za dijasporu, odgovorna osoba za dijasporu, regionalna kancelarija za razvoj i sl.), 2) pomoć utvrđenom telu, ili osobi odgovornoj za dijasporu, da okupi zainteresovane privrednike iz lokalne zajednice i dijaspore i da zajedno naprave godišnji plan rada, uključujući i podršku polugodišnjim i godišnjim okupljanjima, 3) podrška pri izradi baze privrednika (iz dijaspore i Srbije) i investicionih projekata (uključujući i JPP), 4) podrška za izradu lokalne onlajn platforme na kojoj bi se prezentovala baza, investicioni projekti, ali i sve potrebne informacije za privrednike iz Srbije i dijaspore (o potrebama i zahtevima oba, ili više, tržišta za proizvodima i uslugama, isplativosti i vrsti ulaganja, načinu poslovanja, potrebnoj dokumentaciji, podsticajima države i sl), kao i promovisanje slučajeva dobre prakse saradnje, 5) finansijska podrška realizaciji projekata saradnje privrednika iz Srbije i dijaspore, posebno JPP i, generalno, podrška da se razvije finansijski održivo funkcionisanje tela ili osobe odgovorne za saradnju sa dijasporom. Takođe je potrebno **podržati koordinaciju lokalnih tela sa nacionalnim telima za saradnju sa dijasporom, pogotovo sa** Poslovnim savetom za dijasporu PKS, kao i razmenu iskustva i međusobnu saradnju lokalnih tela.

Na važnost radnih migracija za privatni sektor ukazuje nalaz da su u **poslednje tri godine u inostranstvo otišli da žive i rade radnici iz 17% preduzeća koja su učestvovala u istraživanju, a vratili se u 3% preduzeća.** Odlaze radnici svih struka i stepena obrazovanja, prvenstveno u Nemačku, ali i brojne druge zemlje – Austrija, Kanada, Slovenija, Italija, Rusija i dr. Kao posledice migracija, privrednici ukazuju na **nedostatak radne snage. Ipak, postoje naznake i “brain gain” u privredi – 23% vlasnika i direktora preduzeća imalo je iskustvo rada u inostranstvu.** Preduzeća ovih vlasnika i direktora su angažovanija od onih koji nisu imali iskustvo rada u inostranstvu - više ih je učestvovalo u kreiranju i/ili implementaciji razvojnih i migracionih politika, spremniji su da učestvuju u izradi akcionih planova, koristili su državne podsticaje, davali predloge za saradnju sa dijasporom i, u većem broju, su upoznati sa kvalifikacijama migranata i spremni su da ih zaposle. Određeni broj

privrednika iz Srbije koristio je **državne podsticaje usmerene na olakšano zapošljavanje** – 43,5%, uključujući i one koje se odnose na zapošljavanje povratnika i stranaca (5%). **Pandemija izazvana kovidom-19** povećala je broj nezaposlenih cirkularnih i sezonskih radnika. Istovremeno, eventualno popuštanje mera i otvaranje granica, može dovesti do nove emigracije i produbljivanja potreba za radnom snagom koja je već deficitarna na našem tržištu rada. Potrebno je **istražiti kako povratne i cirkularne migracije utiču na privredu Srbije**, pogotovo u uslovima pandemije, te razviti adekvatne migracione i razvojne politike kako bi se iskoristio njihov potencijal u saradnji sa zemljama destinacije. Takvim politikama trebalo bi da se **unaprede uslovi rada u sektorima iz kojih najviše radnika odlazi u inostranstvo** (tekstilna industrija, metalna industrija, ugostiteljstvo, usluge transporta), **ali i zaštite radna i socijalna prava radnika dok borave u inostranstvu i omogući nesmetan povratak i podrži njihova reintegracija**, odnosno, prenos znanja i iskustva u preduzećima u Srbiji.

Pandemija kovida-19 **negativno je uticala na poslovanje preduzeća iz našeg uzorka** zbog odsustava zaposlenih, manjih mogućnosti kupaca i manje potražnje, ugroženosti poslovnih partnera i rasta cena sirovina. Takođe, 6% firmi je otpustilo radnike. U većem procentu pogođena su preduzeća u sektoru trgovine, prerađivačke industrije, rudarstva i sektoru usluga, a u manjem procentu u sektoru poljoprivrede, šumarstva, ribarstva i građevine. Takođe, više su pogođene preduzetnice (žene) i porodična preduzeća. **Zato država treba da nastavi sa merama podrške privredi** u vreme pandemijske krize i da **nastavi da prati njene efekte na preduzeća**, pogotovo za preduzetnice koje su najugroženije, kao i da uključuje cirkularne migrante, privrednike iz Srbije i dijasporu i povratnike za prevladavanje negativnih posledica pandemije.

Veliki broj privrednika uopšte nije upoznat sa radnim kvalifikacijama migranata i mogućnostima njihovog zapošljavanja u Srbiji – **82.5%**. **Međutim, 60% privrednika iskazalo je spremnost da radno angažuje migrante, a 31% da im omogući obučavanje** (najzastupljenije obrazloženje - usled nedostatka internih kapaciteta). Među **obukama koje nude za migrante dominiraju poslovi do V stepena stručne spreme, kao što su: vodoinstalaterski, profesionalna higijena, tesarski i zidarski, stolarski, varijoci i bravari, trgovci, mehaničari, vulkanizeri, geronto domaćica, proizvodnja i plasiranje pekarskih proizvoda, tapetari, obučarstvo, itd.** U manjem obimu mogu se identifikovati i obuke u IT sektoru, farmaciji, stomatologiji, zdravstvu, grafičkom dizajnu. Ovi nalazi ukazuju da je **potrebno informisati privatni sektor o potencijalu migrantske radne snage** i promovisati primere dobre prakse kroz javne kampanje, a posebno modele koji se zasnivaju na tripartitnoj saradnji nadležnih organa, privatnog sektora i organizacija civilnog društva. Takođe, potrebno je sprovesti mapiranje kompetencija i informisanje u što ranijoj fazi dolaska migranata u R. Srbiju, ali i uspostaviti sistematsko praćenje radnih kompetencija i obrazovne strukture svih lica čije se prisustvo registruje na teritoriji R. Srbije. Preduslov je i stvaranje pravne sigurnosti za migrante i privrednike regulisanjem pravnog statusa, ali i uključivanje fleksibilnih modela zapošljavanja i regulisanja statusa.

UVOD

Privatni sektor ima važnu ulogu u ostvarivanju zadovoljavajućeg nivoa razvoja i njegovo uključivanje može da doprinese jačanju veze između raseljenja, migracija i održivog razvoja. Međunarodne razvojne agende, kao što su Održivi ciljevi razvoja (SDG), kao i međunarodni dokumenti kojima se definišu ključni pravci u migracijama - Njujorška deklaracija o izbeglicama i migrantima (2016), Globalni kompakt o migracijama (2018) i Globalni kompakt o izbeglicama (2018), naglašavaju ulogu privatnog sektora. Ovim dokumentima ukazuje se da postizanje zajedničkih rešenja podrazumeva uključivanje privatnog sektora u razvoj koji je tradicionalno bio poveren javnom sistemu. U debatama i usvojenim politikama, uloga privatnog sektora evolvirala je, od učešća privatnog sektora kao izvora finansiranja u oblasti migracija, do uloge aktivnog učesnika koji doprinosi kvalitetu života migranata i lokalnih zajednica izloženih kretanjima ljudi. U političkim debatama koje se vode na visokom nivou, privatni sektor i dalje se često posmatra kao jedan entitet, a reference o ulozi ovog sektora ostaju opšte, bez identifikacije specifičnih mera i metoda za njegovo angažovanje (WEF 2017).

U praksi, predstavnici privatnog sektora preuzimaju različite uloge, kao poslodavci, pružaoci usluga ili učesnici u različitim fazama migracija, razvoja i implementacije migracionih politika¹. Posledično, razlikuje se i njihova spremnost kao i obim saradnje koju žele da uspostave sa javnim sektorom, donatorskom zajednicom, međunarodnim i organizacijama civilnog društva².

Privredni rast Srbije u prethodnih pet godina karakterišu oscilacije. Maksimalna godišnja stopa realnog rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) od 4,5% dostignuta je 2018, dok je 2017. iznosila 2,1%. Usporavanje privrednog rasta zabeleženo je 2019, kada je stopa realnog rasta BDP-a iznosila 4,2%. Trend smanjivanja javnog duga beleži se od 2015. do kraja 2019, sa 71,2% (2015.) na 52,9% BDP-a (2019). Unapređenje makroekonomskih performansi Srbije, kao i stanje globalne privrede, uticali su na povećan priliv stranih direktnih investicija (SDI). Učešće SDI u BDP-u u kontinuiranom je porastu poslednjih godina i 2019. iznosi 7,8%³. Istovremeno, Srbija se suočava sa **smanjenjem radno sposobnog stanovništva** usled emigracije i starenja stanovništva, što utiče na stanje na tržištu radne snage i konkurentnost privrede. Dodatni izazov, posebno za lokalne zajednice,

¹ Tehnološka i tehnička rešenja kreirana u okviru privatnog sektora sve više su zastupljena u procesu upravljanja migracijama. Primera radi, integrisano upravljanje granicom podrazumeva korišćenje softverskih rešenja, opreme i modela upravljanja koji se zasnivaju na blokčejn tehnologiji i biometriji.

² Report: Mapping private sector engagement along the migration cycle, 2020.

³ Predlog Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period 2021- 2026

predstavljaju migracijski tokovi državljana trećih država sa kojima se R. Srbija suočava u pojačanom intezitetu od 2015. godine. Različite kategorije migranata - srpska dijaspora, sve prisutnije cirkularne migracije, povratnici i veliki udeo muškog, radno aktivnog stanovništva u populaciji migranata, državljana trećih država, mogu doprineti ekonomskom i društvenom razvoju R. Srbije. Navedeni pokazatelji ukazuju da je neophodno ispitati mogućnosti sveobuhvatnog i koordiniranog delovanja svih sektora kako bi se adekvatno odgovorilo na trenutne izazove sa kojima se R. Srbija suočava na polju migracija. Na ovim polaznim osnovama, radi utvrđivanja kapaciteta, motivacije i spremnosti privatnog sektora da doprinese ostvarivanju ciljeva definisanih migracijskim politikama, sprovedeno je istraživanje **Mapiranje potencijala za uključivanje privatnog sektora u procese upravljana migracijama: Slučaj Srbije.**

Nalazi istraživanja sumirani su kroz sledeća poglavlja: 1) Metodologija istraživanja i karakteristike preduzeća, 2) Karakteristike migracija i ljudski potencijali migranata, 3) Stavovi privrednika o saradnji privrede i lokalnih aktera na izradi i realizaciji lokalnih migracionih i razvojnih politika, 4) Stavovi privrednika o javno-privatnom partnerstvu, 5) Uticaj kovida-19 na poslovanje preduzeća i migracije, 6) Stavovi privrednika o saradnji sa privrednicima iz dijasporne, 6) Stavovi privrednika o institucionalizaciji saradnje sa dijasporom, 7) Migracije u okviru privatnog sektora, 8) Stavovi privrednika o mogućnosti radnog angažovanja migranata iz trećih zemalja.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I KARAKTERISTIKE PREDUZEĆA

Istraživanje je sprovedeno u okviru Globalnog zajedničkog projekta “Migracije u funkciji održivog razvoja” koji sprovode Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), uz finasijsku podršku Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC). Cilj istraživanja bio je da se utvrde mogućnosti i kapaciteti privatnog sektora za uključivanje u procese kreiranja i sprovođenja migracionih politika i konkretnih inicijativa na nacionalnom i lokalnom nivou, a u cilju obezbeđivanja radne snage i rešavanja deficita na tržištu rada. Metodologija istraživanja sastojala se od: 1) desk analize postojećih istraživanja, podataka javnih institucija, publikacija, naučnih radova, strateškog i zakonodavnog okvira, 2) onlajn upitnika primenjenog na uzorku od 646 preduzeća, 3) tri fokus grupe preko Zum (Zoom) platforme sa predstavnicima lokalnih zajednica kojima IOM pruža podršku, 4) dva strukturisana individualna intervjua sa predstavnicima međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva. Istraživanje je organizovano u periodu od 24.02.2021. do 21.04.2021.

Desk analiza uključila je analizu podataka Republičkog zavoda za statistiku o preduzećima, podataka iz kvartalnih izveštaja o poslovanju preduzeća Privredne komore Srbije (uključujući i uticaj kovida-19 na poslovanje), USAID ankete 1000 preduzeća, kao i izveštaj Unije poslodavaca o uticaju kovida-19. Uzeti su u obzir podaci Nacionalne službe za zapošljavanje o izdavanju radnih dozvola i strukturi nezaposlenih stranaca, uključujući i tražioce azila i Komesarijata za izbeglice i migracije o broju i profilu tražilaca azila i osoba kojima je priznat azil. Analizirane su publikacije Komesarijata *Migracioni profil* i prethodna istraživanja dijasporne UNDP (*Analiza nacionalnog investicionog okvira za dijasporu u Republici Srbiji*) i ICMPD (*Feasibility study Facilitating Diaspora Investments, Vienna: ICMPD*), istraživanja odnosa migracija i tržišta rada Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije (Vienna Institute for International Economic Studies) i istraživanja SeConS o uticaju pandemije na tržište rada, posebno na žene, žene-preduzetnice i žene sa sela, kao i drugih autora.

Od strateških dokumenata i zakona, analizirani su: Strategija o ekonomskim migracijama Republike Srbije za period 2021-2027 i pripadajući Akcioni plan, Strategija za upravljanje migracijama, Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijasporne i matične države i Srba u regionu, lokalni akcioni planovi, Zakon o upravljanju migracijama, Zakon o dijaspori i Srbima u regionu, Zakon o strancima, Zakon o zapošljavanju stranaca, Zakon o uslovima za upućivanje zaposlenih na privremeni rad u inostranstvo i njihovoj zaštiti.

Upitnik u elektronskoj formi, Aneks 1, obuhvatio je pet grupa pitanja: 1) Podaci o preduzeću i osobi koja ispunjava upitnik, uključujući i uticaj kovida-19 na funkcionisanje preduzeća (12 pita-

nja), 2) Angažovanje privrede u izradi i implementaciji razvojnih i migracionih politika, uključujući i angažovanje u javno-privatnim partnerstvima i korišćenje državnih podsticaja za zapošljavanje (7 pitanja), 3) Saradnja preduzetnika iz Srbije i preduzetnika iz dijaspore (3 pitanja), 4) Migraciono iskustvo rukovodećeg kadra i radnika preduzeća (5 pitanja) i 5) Mogućnosti uključivanja migranata i izbeglica u privredu lokalne zajednice (6 pitanja). Pitanja su, uglavnom, bila zatvorenog tipa, ali je bilo i nekoliko pitanja otvorenog tipa. Budući da je upitnik sproveden u saradnji sa Privrednom komorom Srbije i Međunarodnim centrom za razvoj migracionih politika (ICMPD), sadržao je i pitanja koja su se odnosila na ispitivanje mogućnosti saradnje privrednika iz Srbije sa privrednicima iz dijaspore u Nemačkoj, Austriji i Švajcarskoj, tzv. DACH zemljama, u okviru „Link up! Serbia II“ projekta. Od ukupno 57 pitanja, u ovom izveštaju obrađena su samo pitanja koja se odnose na projekat “Migracije u funkciji održivog razvoja”. Privredna komora Srbije mejlom je uputila link za upitnik i propratno pismo svojim članicama – preduzećima iz različitih privrednih sektora. Odgovorili su predstavnici 646 preduzeća, čije su karakteristike prikazane u Aneksu 3. Radi se o prigodnom uzorku, međutim, zbog velikog broja odgovora preduzeća različitih prema veličini, dužini postojanja, regionu sedišta i rada i sektorima delovanja, moguće je prepoznati značajne trendove koji se dodatno mogu dublje istražiti na reprezentativnom uzorku. Još jedno ograničenje u primeni upitnika jeste da nije obezbedio potpunu anonimnost. Osoba koja ispunjava upitnik odgovorila je na pitanje o svom radnom mestu i dala ime i matični broj firme. Međutim, ispitani su bili informisani da će samo istraživački tim biti upućen u podatke i da će podaci biti sumirani u izveštaj koji će se koristiti za razvoj lokalnih ekonomskih i migracionih politika. Takođe, otvorena pitanja nisu bila obavezna, tako da mnogi ispitani nisu iskoristili mogućnost da pruže dodatna objašnjenja. Oni koji su odgovorili, pokazali su motivaciju da daju vlastito mišljenje na određena pitanja. I fokus grupe su donekle pomogle da se nađu odgovori na otvorena pitanja, ali i razlozi za neodgovaranje. Ispunjavanje upitnika trajalo je od 24.02.2021. do 21.04.2021. Podaci iz upitnika obrađeni su SPSS paketom, korišćenjem hi kvadrat testa.

Fokus grupe sprovedene su sa ciljem da se, sa jedne strane, prodube odgovori iz upitnika, pogotovo odgovori na pitanja zatvorenog tipa a, sa druge strane, da se što bolje sagledaju specifičnosti lokalnog konteksta i mogući pravci daljeg rada. Namera je bila da se uključe predstavnici lokalne samouprave, Kancelarije za lokalni ekonomski razvoj, odeljenja za privredne i društvene delatnosti, Nacionalne službe za zapošljavanje, privrednici, povratnici iz inostranstva, pogotovo osobe sa iskustvom u javno-privatnim partnerstvima. U Aneksu 2 navaden je zbirni pregled učesnika/ca fokus grupa. Fokus grupe su organizovane preko Zum (Zoom) platforme sa kompetentnim predstavnicima lokalne samouprave i partnerima iz privatnog sektora tri lokalne zajednice – Knjaževac (06.04.2021.), Ivanjica (08.04.2021.) i Prokuplje (16.04.2021.). Struktura fokus grupa pratila je strukturu upitnika. Pitanja na fokus grupama su bila: 1) Iskustvo saradnje sa dijasporom i mogući oblici saradnje, odnosno, institucionalizacije saradnje, 2) Aktivno uključivanje privrednika u formulisanje i sprovođenje mera migracione politike u zajednicama, 3) Javno-privatno partnerstvo, 4) Oblici migracija u lokalnoj zajednici, 5) Uticaj pandemije na preduzetnike i privredu, 6) Potrebe za radnom snagom i mogućnost zapošljavanja migranata i izbeglica. Fokus grupe je vodio istraživač, a pomagale su mu dve istraživačice. Svaka fokus grupa trajala je dva sata.

Strukturisani individualni intervjui sprovedeni su sa predstavnicom UNHCR u Republici Srbiji i predstavnikom organizacije civilnog društva Centar za pomoć i zaštitu tražilaca azila (16.03.2021.),

sa ciljem da se razvije studija slučaja dobre prakse u zapošljavanju migranata i izbeglica. Intervju je vodila istraživačica i predstavnik UNDP-a. Intervju je vođen na osnovu 4 grupe pitanja: 1) Realizacija projekta (ili projekata) koji se odnose na uključivanje na tržište rada Republike Srbije tražilaca azila i lica kojima je priznat azil, 2) Karakteristike i motivacija kompanija i poslodavaca za zapošljavanje i potrebe na tržištu rada, kao i njihovo iskustvo u zapošljavanju migranata, 3) Profil i motivacija tražilaca azila i lica kojima je priznat azil koji se zapošljavaju i njihova iskustva u zapošljavanju, 4) Saradnja sa institucijama i donosiocima odluka u odnosu na zapošljavanje tražilaca azila i lica kojima je priznat azil.

Istraživanjem je obuhvaćeno 646 preduzeća različitih profila koja posluju u razlitim oblastima i različitim regionima Srbije. Radi se o malim preduzećima koja po definiciji imaju od 10 do 49 članova, sa 6 do 15 godina radnog staža, najviše osnovanih posle 2005. godine, sa mestom sedišta u Beogradu i Vojvodini, uglavnom u prerađivačkoj industriji i rudarstvu, ali i u uslužnim delatnostima. U malom procentu uključena su porodična preduzeća, a u još manjem ona na čijem čelu su preduzetnice (žene). Detaljnije u Aneksu 3. Ispitanici su, uglavnom, bili rukovodeći kadrovi preduzeća.

KARAKTERISTIKE MIGRACIJA I LJUDSKI POTENCIJALI MIGRANATA

Agenda 2030 ukazuje da su **migracije značajan pokretač održivog razvoja**, za migrante i njihove zajednice porekla, tranzita i destinacije. Povećana mobilnost stanovništva, poboljšana infrastruktura i transport, kao i povećanje broja pripadnika dijaspore i porasta priliva novčanih doznaka, doveli su do povećanog interesovanja država za istraživanja aktuelnih pitanja vezanih za migracije, njihovu ulogu i doprinos razvoju. U Srbiji je interesovanje za razvojni potencijal migracija porastao proteklih godina usled pojačanog odlaska mladog i visokokvalifikovanog stanovništva, ali i sve brojnijeg odlaska nisko i srednje kvalifikovanog stanovništva i čitavih porodica. Ukoliko iz države odlazi najproduktivniji deo stanovništva, mogućnost njihove efikasne zamene iz preostalog stanovništva je ograničena. Zato takve emigracije dovode do pada, ne samo ukupnog BDP-a u zemljama izvoznicama radne snage, već i do pada BDP-a po stanovniku, usled smanjenja ukupne produktivnosti ekonomije. Procenjuje se da je velika emigracija radne snage (1% radno sposobnog stanovništva godišnje, prema OECD podacima) već počela da ostavlja trag na ekonomska kretanja u Srbiji, na šta ukazuje brži rast zarada od produktivnosti u privatnom sektoru i pad stope nezaposlenosti ispod 10% krajem 2019. Ekonometrijski model pokazuje da će emigracija mladog i kvalifikovanog stanovništva Srbije dodatno da poraste u narednih pet godina za 20-30%, čak i uz relativno visok rast BDP-a od 4%, ukoliko Srbija ne dostigne institucionalne standarde koji su karakteristični za zemlje centralne i istočne Evrope.

Međutim, treba imati u vidu da migranti mogu značajno doprineti razvoju zemlje ulaganjem znanja, socijalnog kapitala i finansija. *Strategija o ekonomskim migracijama Republike Srbije za period 2021-2027.* opisuje unutrašnje, spoljne migracije (emigrante, emigraciju mladih i „odliv mozgova“), dijasporu, imigraciju – strance i prisilne migrante. Strateški ciljevi uključuju tri grupe migranata – dijasporu (cilj 4: *Unapređenje saradnje dijaspore i matice i podsticanje transnacionalnog preduzetništva*), cirkularne migrante i povratnike (cilj 5: *Stvaranje uslova za praćenje, podsticanje i podršku povratnim i cirkularnim migracijama*).

Srpska dijaspora je heterogena grupa koja obuhvata nekoliko generacija migranata kao što su radni migranti od 1960-ih i kasnije, izbeglice iz 1990-ih, kao i talas visokoobrazovanih mladih emigranata koji poslednjih godina napuštaju zemlju u potrazi za boljim ekonomskim prilikama u inostranstvu. Povratak relativne političke stabilnosti i obećanje ekonomske i političke integracije u EU početkom 2000-ih, privremeno su usporili emigraciju. Tokom poslednje decenije usledio je rast migracionih tokova prema EU sa ukidanjem viznog režima i sve većom potrebom za radnom snagom u EU. Pandemijska kriza

dovela je 2020. do prekida emigracionih tokova, pa i delimičnu promenu trenda kroz povratak, ili nemogućnost odlaska, mnogih kratkoročnih i privremenih migranata. Sudeći po iskustvu iz prethodne krize 90-ih godina, to je, pre, privremena nego dugoročna promena trenda. Prema konzervativnim procenama Ujedinjenih nacija, ukupan broj emigranata iz Srbije 2019. bio je oko 950.000, što čini oko 14% rezidentnog stanovništva Srbije (bez Kosova i Metohije). Prema procenama koje se koriste, dijaspora Srbije broji oko 4,5-5 miliona. Od toga, oko milion i po su državljani Republike Srbije, a značajan broj ima dvojno državljanstvo, zemlje porekla i destinacije. Najveći broj lica živi u regionu, odnosno, bivšim jugoslovenskim republikama i susednim državama. Izvan regiona najveći broj živi u Zapadnoj Evropi, Severnoj Americi, Australiji i Novom Zelandu. Prosečna starost lica koja imaju državljanstvo R. Srbije je oko 34,7 godina (dok je stanovništvo R. Srbije, u proseku, staro 42,2 godine). Među spoljnim migranatima najzastupljenija je starosna grupa 20-39 godina (38,3%), na drugom mestu je starosna grupa 40-59 godina (30,8%). Gotovo svako peto lice pripada starosnoj grupi od 0-19 godina, a stariji od 60 godina su najmanje zastupljeni sa svega 8,3% spoljnih migranata. Ove podatke je potrebno uzeti sa rezervom – zbog vremenske distance i činjenice da su popisom obuhvaćeni i oni koji nisu odjavili svoje prebivalište.

Prema prethodnom popisu stanovništva (2011.), 234.932 ljudi se vratilo iz inostranstva. To su uglavnom muškarci (57%) sa osnovnim (22%), srednjim (40%), ali i sa višim i visokim obrazovanjem (19%). U pogledu starosne strukture, oni su stariji od Srba koji žive u inostranstvu: udeo dece uzrasta 0-14 godina među Srbima u inostranstvu je 16%, a među povratnicima samo 2%. Među radno sposobnim stanovništvom (starosti 15-64 godine) odnos 81% naspram 68%, dok je pripadnika starije generacije (65+) više za oko 27% među povratnicima nego među Srbima u inostranstvu. Od ukupnog broja povratnika, 63% je neaktivno stanovništvo, među kojima većinu čine penzioneri. Razlozi za povratak koji se navode: porodični (59%), poslovni (15%), obrazovanje (4%), sporazum o readmisiji (0,5%) i ostali (22%). Najveći broj povratnika je iz Nemačke (24%) i Austrije (13%), zatim iz Švajcarske, Italije, Francuske, Rusije, SAD, Švedske, Kanade i ostalih zemalja.

Analiza migracionog stoka i toka u zemljama najčeće destinacije, EU i Švajcarska, pokazala je da migracioni tokovi neznatno rastu u zemljama novim članicama EU i padaju u zemljama starim članicama EU (uglavnom zbog naturalizacije i penzionisanja članova dijaspore), a da su migracioni tokovi sve dinamičniji, odnosno, da dominiraju **cirkularne migracije** i to u nove zemlje članice EU – Slovačku, Sloveniju, Mađarsku, Maltu, Hrvatsku, Češku i Poljsku. Ipak, najveći migracioni tokovi i dalje su prema Nemačkoj, kako zbog tradicije migriranja i velike srpske dijaspore, tako i zbog niza migracionih politika i programa koji podstiču migracije u ovu zemlju. Analiza cirkularnih migracionih tokova kroz ankete o radnoj snazi i “cohort approach”, pokazuju da je odliv srednje kvalifikovanih migranata iz Srbije prilično visok među onima sa Med-VET kvalifikacijama i da je značajno porastao u odnosu na druge nivoe kvalifikacija. Srednjekvalifikovana radna snaga odlazi u zemlje centralne i istočne Evrope, budući da njihovi kadrovi odlaze u EU. Isti slučaj je i sa mediteranskim zemljama, Hrvatska, Crna Gora, Malta, koje privlače radnu snagu iz Srbije u oblasti turizma. Međutim, ove migracije povezane su i sa okolnostima u Srbiji -

neadekvatna ponuda tržišta rada, sistem obrazovanja, ali i nizak nivo vladavine prava i loš kvalitet javnih usluga (zdravstvo, prosveta i dr.). “Odliv mozgova” još uvek je aktuelna tema u Srbiji. Visokokvalifikovane osobe odlaze u SAD, Kanadu, Australiju, UK i Švajcarsku. Svake godine oko 14.000 državljana Srbije ode na studije u inostranstvo, najčešće u Italiju, Nemačku, Mađarsku, Grčku, Sloveniju, Veliku Britaniju, SAD i Kanadu.

2019. godine bilo je 12.935 izdatih potvrda o registraciji **stranaca koji su izrazili nameru da podnesu zahtev za azil u R. Srbiji**. Od tog broja, bilo je 12.046 muškaraca (9.431 punoletnih i 2.615 maloletnih) i 889 žena (574 punoletnih i 315 maloletnih). Najveći broj je iz Avganistana (29,7%), Pakistana (21,4%) i Sirije(15,3%). Od ukupnog broja iskazanih namera za azil, svega 251 lice (1,9%) podnelo je zahtev za azil (oko 40% državljeni Irana i Avganistana). Kancelarija za azil donela je 25 odluka kojima usvaja zahtev za azil (za 34 lica). Utočište je dobilo 19 osoba, a supsidijarnu zaštitu 17 lica. Broj migranata i izbeglica koji su bili smešteni u centrima za azil i prihvatnim centrima u 2020. bio je 63.408. Starosna struktura pokazuje da je najveći broj njih imao 18-25, a zatim 26-40 godina života. 2019, od ukupnog broja lica koja su prošla kroz centre za azil i prihvatne centre, bilo je 33.050 lica radno sposobne dobi (93,7%), dok je 2020. godine taj procent viši (97,2%). Kada se utvrđivalo njihovo radno iskustvo u 2018, pokazalo se da je najviše u tri oblasti: trgovina, građevinarstvo, transport i prevoz putnika.

Navedene četiri grupe migranata, **dijaspora, cirkularni migranti, povratnici i migranti- državljani trećih država, identifikovani u mešovitim migracijskim tokovima (tražioci azila, migranti bez regulisanog pravnog statusa, osobe kojima je priznat azil)**, bile su predmet ovog istraživanja, jer mogu da daju značajan doprinos ekonomskom i društvenom razvoju Srbije. Takođe, istraživanje je sprovedeno sa privrednicima iz Srbije, budući da su oni ključni akteri za uključivanju migranata i njihovih veština, znanja i socijalnog kapitala u privredu zemlje. Iako ključni, oni su veoma retko uključeni u kreiranje razvojnih i migracionih politika. Zato smo hteli da utvrdimo kakav je njihov stav prema ovim vrstama migracija, da li prepoznaju njihov razvojni potencijal, kako bi ga iskoristili za razvoj svog preduzetništva, ali i privrede u celini, kao i da li su spremni da učestvuju u kreiranju politika i javno-privatnim partnerstvima. Konačno, budući da nema istraživanja o migracijama, kao ni migracionih politika i programa, hteli smo da doprinesemo prevazilaženju ovog nedostatka.

STAVOVI PRIVREDNIKA O SARADNJI PRIVREDE I LOKALNIH AKTERA NA IZRADI I REALIZACIJI LOKALNIH MIGRACIONIH I RAZVOJNIH POLITIKA

Strategija reforme javne uprave 2021-2030, kao jedan od ciljeva, definiše i povećanje stepena učešća civilnog društva, privrede i drugih zainteresovanih strana u ranim fazama pripreme javnih politika i propisa i praćenju njihovih efekata. Organizacije civilnog društva i međunarodne organizacije, uglavnom, aktivno podržavaju aktivnosti usmerene na javno-privatni dijalog. Prema istraživanju Ipsos za potrebe NALED-a, najveća prepreka u sprovođenju dijaloga za javni sektor je nedostatak vremena da se privreda uključi jer se mnogi propisi usvajaju po hitnom postupku (46%). Udruženja smatraju da javni sektor nema dovoljno kapaciteta da sagleda sve komentare privrede (67%). Takođe, istraživanje je pokazalo da su poslovna udruženja daleko aktivnija i ostvaruju bolje rezultate u javno-privatnom dijalogu u odnosu na privrednike koji istupaju pojedinačno. Dostupne analize i istraživanja u R. Srbiji sagledavaju kapacitete državnog i lokalnog aparata iz ugla ostvarivanja principa dobre uprave, dok je pozicija i uključenost drugih aktera, pretežno, posredno analizirana. Ne umanjujući značaj politika koje se usvajaju na nacionalnom nivou, u fokusu istraživanja je učešće privrednika u razvojnim i migracionim politikama koje se donose na lokalnom nivou. Lokalne politike daju ekonomske, ekološke i društvene rezultate u čitavom nizu oblasti koje utiču na koheziju zajednice. Kao takve, one pružaju mogućnost da se sprovede inicijative koje će dovesti do snažnijih, otpornijih i produktivnijih zajednica.

Od ukupnog broja ispitanika, **63.4% privrednika nije učestvovalo u izradi ili realizaciji razvojnih i/ili migracionih politika**. Na ovo pitanje nije odgovorilo 7.9% privrednika. Interesantno je da nema značajnijih odstupanja u pogledu odgovora ispitanika u zavisnosti od veličine preduzeća, kao ni mesta sedišta preduzeća. Privrednici koji nisu ostvarili saradnju sa lokalnim akterima uglavnom nisu navodili bliže razloge. U svega nekoliko odgovora privrednici su navodili da „Nisu zainteresovani za takvu vrstu saradnje“, „Da ih niko nije kontaktirao iz lokalne samouprave“, odnosno, da nemaju „interne kapacitete za takvo angažovanje“. **Od 36.4 % privrednika koji su učestvovali u izradi ili realizaciji razvojnih i/ili migracionih politika, 46.7% učestvovalo je u aktivnostima koje su se odnosile na širenje dobre prakse poslovanja i pružanje humanitarne pomoći različitim kategorijama ugroženih. U manjem procentu zastupljeni su i drugi ponuđeni modaliteti saradnje (kao što su privatno-javna partnerstva, ulaganje u razvoj lokalne infrastrukture, investiranje u grinfild i braunfild portfolio, mentorstvo i lobiranje stranih kompanija da ulažu u Srbiju).**

U objašnjenima svojih stavova, privrednici pre svega govore o već ostvarenim modalitetima saradnje i pružaju detaljnije informacije o konkretnim aktivnostima u kojima su učestvovali. „Kao porodična kompanija, a u lokalnoj sredini, radimo blizu 40 godina, te učestvujemo u radu Privrednog saveta, radu poslovnih udruženja, raznim komisijama lokalne zajednice, humanitarnim akcijama, stipendiranjima, pomoći u poslovanju mikro preduzeća, a kroz sopstvene investicije gradimo objekte javne infrastrukture. Trenutno je naša najveća investicija u energetskom sektoru i sektoru nekretnina“. (Fokus grupa Ivanjica).

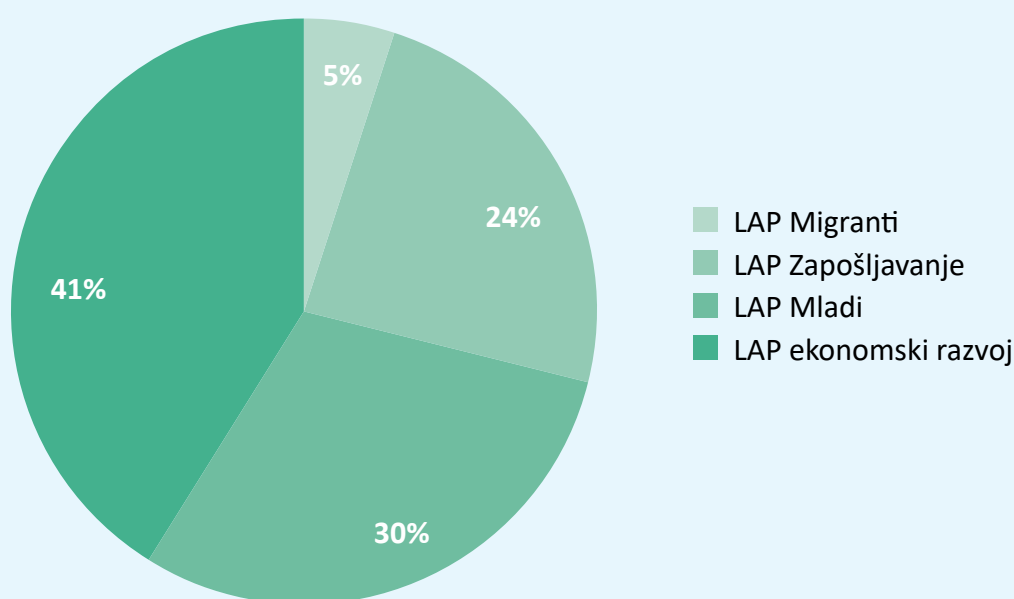
Interesantno je uporediti nalaze istraživanja mapiranja sa nalazima analize koja je sprovedena u Obrenovcu, u okviru projekta čiji je deo naše istraživanje. Privrednicima je postavljeno pitanje o javnim uslugama čije bi unapređenje podržali u saradnji sa lokalnom samoupravom, a da je reč o javnim uslugama koje utiču na kvalitet života u lokalnoj zajednici (obrazovanje, zdravlje, komunalne usluge, proizvodnja i distribucija vode i grejanja, transporta i sl.). Osam privrednika-ispitanika izrazilo je spremnost da se uključi, uz istovremeno prepoznavanje značaja unapređenja navedenih javnih usluga. Nalazi istraživanja, uz ogradu da je reč o prigodnom a ne reprezentativnom uzorku, navode i na zaključak da privrednici ne prepoznaju u velikoj meri uspostavljene institucionalne mehanizme u čijem radu učestvuju i predstavnici privrede. Samo dva ispitanika saradnju vezuju sa radom uspostavljenih mehanizama.

Na pitanje o **spremnosti za učestvovanje u izradi i/ili realizaciji lokalnih akcionih planova, odgovorilo je 92.4% privrednika. 45.2% privrednika izrazilo je spremnost za učestvovanje u izradi i/ili realizaciji lokalnih akcionih planova, dok je negativan odgovor dalo 54.8% privrednika.** Kada se pogledaju statički podaci po mestu sedišta preduzeća, procenti su približni opštem pokazatelju, osim u slučaju centralne Srbije.

	Ne bih učestvovao/la	Učestvovao/la bih
Beograd	58.6%	41.4%
Vojvodina	55.0%	45%
Zapadna Srbija	48.8%	51.2%
Centralna Srbija	62.5%	37.5%
Istočna Srbija	51.4%	48.6%
Južna Srbija	54.8%	45.2%

U pogledu delovanja, privrednici iz sektora građevinske industrije, trgovine i saobraćaja iskazali su u najmanjem procentu spremnost da učestvuju u izradi i sprovođenju lokalnih akcionih planova (sektor građevinske industrije - 37.8%, sektor trgovine i saobraćaja - 38.6%). Među privrednicima koji su iskazali spremnost da učestvuju u izradi i sprovođenju LAP-ova, najmanje privrednika zainteresovano je za LAP za grupe migranata, dok je najveći broj zainteresovan za LAP ekonomskog i društvenog razvoja.

ZAINTERESOVANI PRIVREDNICI

Istraživanje je pokazalo, takođe, da kod pojedinih privrednika postoji interesovanje za **ekologiju, obnovljive izvore energije i reciklažnu industriju, ali i spremnost da se lokalnim samoupravama ponudi podrška u razvijanju komunikacijskih strategija, digitalizacije, razvoja komunalne infrastrukture, razvoja MSP i podrške za privlačenje investicija, sprovođenje aktivnosti za „opšte dobro“, itd.** Istovremeno, primetno je i nepoverenje prema donosiocima odluka, neprepoznavanje motiva za korišćenje sopstvenih resursa za „poslove koji se ne tiču procesa rada“, ali i nemotivisanost kao posledica drugačijih ekonomskih okolnosti izazvanih kovidom-19. Zanimljivo je da je veći procenat zainteresovanih za učešće u LAP-u za mlade u odnosu na LAP za zapošljavanje, iako kod LAP-a za zapošljavanje postoji direktnija veza i uticaj kreiranih mera na poslovanje privrednih subjekata.

Kao modalitete doprinosa procesu usvajanja i/ili implementacije LAP-a, privrednici prepoznaju učešće u javnim raspravama, pružanje doprinosa kroz angažovanje u radnim grupama (akcioni

planovi u vezi sa reciklažnom industrijom), konkretne aktivnosti koje bi, po svojoj sadržini, mogle da budu obuhvaćene nekim od LAP-ova (obezbeđivanje obuka i stručne prakse, podsticanje zapošljavanja mladih, pružanje podrške i mentoring programa malim i srednjim preduzećima, učešće u kreiranju digitalnih platformi, razvoj zadugarstva i socijalnog preduzetništva, dovodeње stranih ulagača, i sl.). **Iako nalazi izbora LAP-a ukazuju da najveći procenat privrednika prepoznaje LAP ekonomskog razvoja, predlozi koje privrednici iznose u najvećoj meri se vezuju za oblast zapošljavanja, a potom za ekologiju.** Zanimljivo je da sami privrednici prepoznaju značaj unapređenja saradnje sa lokalnim akterima i iskazuju spremnost da se aktivno uključe u aktivnosti usmerene prema kreiranju takvih politika/ aktivnosti.

PREPORUKE:

- Poželjno je kroz dodatno istraživanje produbiti nalaze ovog izveštaja. Istraživanje bi trebalo usmeriti i prema nacionalnim politikama, ali od presudnog značaja je utvrditi faktore koji opredeljuju stavove privrednika za učestvovanje u kreiranju i sprovođenju planskih dokumenata koji se usvajaju na lokalnom nivou (akcenat bi trebalo staviti na migracijske politike, imajući u vidu izuzetno nizak stepen iskazanog interesovanja privrednika).
- Od istog značaja je sprovođenje analize kojom bi se, na sveobuhvatan način, utvrdila zastupljenost učešća privrednika (kao zasebni entiteti i kroz strukovna profesionalna udruženja) u kreiranju i sprovođenju dokumenata javnih politika.
- Poželjeno je sprovođenje redovnog anketiranja privrednika, kroz kratke forme konsultacija, kako bi se osiguralo blagovremeno informisanje privrednika, ali i definisanje aktivnosti čiji značaj prepoznaju i sami privrednici.
- Uzimajući u obzir značajan procenat privrednika koji su učestvovali u realizaciji različitih humanitarnih aktivnosti, poželjno je promovisati mogućnost uključivanja privrede kroz pružanje usluga različitim kategorijama migranata, ali i učestvovanje u promociji i kreiranju društveno-odgovornog poslovanja u ovoj oblasti, kao i kreiranje zajedničkih inicijativa i projekata kojima se doprinosi ostvarivanju definisanih ciljeva migracionih politika.
- Poželjno je sprovoditi aktivnosti koje za cilj imaju redovno informisanje privrednika o angažovanju lokalnih samouprava na izradi i sprovođenju LAP-ova. Posebno je važno da se kroz konsultativne procese privrednicima približi značaj i potencijal horizontalnog povezivanja i sveobuhvatnog sagledavanja razvojnih i migracionih politika. U tom smislu, uzimajući u obzir i pozitivne rezultate ostvarene u Bosni i Hercegovini, poželjno je razmotriti mogućnost da se realizuju pilot programi u lokalnim samoupravama sa ciljem implementiranja *Metodologije za integrisano planiranje*

loklanog razvoja (MiPRO) - kao instrumenata za proaktivno i odgovorno upravljanje lokalnim razvojem.

- Poželjno je podsticati uspostavljanje funkcionalne koordinacije između institucionalnih mehanizama uspostavljenih na lokalnom nivou, u čijem radu je predviđeno učešće privrednika sa savetima za migracije i mlade, u čijem radu ne učestvuju predstavnici privrede.
- Poželjno je lokalne samouprave podržati u sprovođenju aktivnosti kojima bi se unapredili kapaciteti i razvili mehanizmi za ostvarivanje funkcionalne koordinacije između saveta uspostavljenih u lokalnim samouprava.

STAVOVI PRIVREDNIKA O JAVNO-PRIVATNOM PARTNERSTVU

Javno-privatno partnerstvo predstavlja saradnju javnog i privatnog sektora u proizvodnom i uslužnom sektoru, ali i različitim vidovima javnog posla u procesu planiranja, finansiranja ili naplaćivanja. „Interes države je da se JPP, kao model finansiranja, mnogo više koristi i zato smo izmenama zakona čitav proces ubrzali što je vidljivo i po poslednjim informacijama koje su dostupne o efektima primene novog zakona. Komisija za javno-privatno partnerstvo je, do danas, odobrila 161 projekat javno-privatnog partnerstva, sa ili bez elemenata koncesije, dok je 18 projekata odobreno u 2020.”¹ Dosadašnja iskustva ukazuju da je najviše projekata u oblasti JPP realizovano u domenu javnog gradskog prevoza i obezbeđivanju javnog osvetljenja, a potom i održavanja ulica i puteva.

Istraživanje je pokazalo da pozitivno mišljenje privrednika o JPP ima 172 privrednika, što predstavlja skoro 67% onih koji su bili spremni da podele svoj stav o ovom konceptu. Nedovoljno informacija ili precizno izgrađen stav o konceptu JPP, ima 64 ispitanika, dok izrazito negativan stav o JPP ima njih 22. Značajan broj privrednika (388) nije izneo svoje stavove o konceptu JPP. Broj privrednika koji su odgovorili da o JPP nemaju dovoljno informacija ukazuje na značajan **prostor za informisanje** potencijalnih privatnih investitora o konceptu JPP. Kod onih koji su iskazali svoju neinformisanost (64 ispitanika), najčešći odgovori su se upravo odnosili na nedostatak informacija o JPP, odnosno, nemogućnosti da definišu svoj stav o ovom konceptu.

Informacije nedostaju i građanima, koji su podložni pogrešnim interpretacijama i stereotipima. Istraživanjem sekundarnih izvora, vrlo limitirane informacije mogu se pronaći o obukama i kampanjama koje su bile usmerene upravo na privatni sektor i građane.

Pitao sam jednog predsednika opštine zašto gradski bazen nije u boljem stanju. Na moje pitanje, zašto ne pokuša sa JPP, ako nedostaju sredstva, odgovorio mi je da ne sme, jer će to odmah biti protumačeno da je poklonio javnu imovinu privatniku.

Predsednik opštine Veliko Gradište,
Treća srpska konferencija o javno-privatnom partnerstvu

⁴ Andrijana Jovanović, zamenica predsednika Komisije za javno-privatno partnerstvo Vlade Republike Srbije, Treća srpska konferencija o javno-privatnom partnerstvu, 06.10.2020. <http://jpp.gov.rs/vesti/22/vest/tre%C4%87a-srpska-konferencija-o-javno-privatnom-partnerstvu>

Povoljnija ocena može se dati nastojanjima da se predstavnici lokalnih administracija obuče za primenu relevantnih propisa koji regulišu oblast JPP.

Drugi veoma važan segment koji je prepoznat u ovom istraživanju tiče se **znanja o konceptu JPP i limitiranog kadrovskog kapaciteta** u lokalnim administracijama. Potreba unapređenja znanja i ključnih informacija o JPP prepoznata je i od strane nadležnih institucija. O tome svedoči i izjava nadležne ministarke: „Moj odgovor je – obuke i edukacija pa će biti i mnogo više projekata. Prepreke se kreću od nerazumevanja značaja ovog instrumenta za ekonomski razvoj, preko neinformisanosti o rezultatima koji se na ovaj način mogu ostvariti, zatim nedovoljnog poznavanja načina na koji model funkcioniše i nedovoljne obučenosti, pre svega, na nivou lokalnih samouprava, u pripremi i implementaciji projekata, pa sve do bojazni da ne može da se nađe adekvatan privatni partner.“

Potrebu za edukacijom prepoznale su i same lokalne samouprave i civilno društvo. Dobar primer predstavlja aktivnost Stalne konferencije gradova i opština. Obuku Javno-privatno partnerstvo u JLS „završilo je 98 učesnika, predstavnika zaposlenih u JLS i javnim telima, iz 52 grada i opštine. Polaznici su na ovaj način unapredili svoja znanja o javno-privatnom partnerstvu kao modelu finansiranja. Kako većina učesnika nije imala direktna iskustva u pripremi i realizaciji JPP projekata, najviše pitanja otvorila je tema poveravanja komunalnih delatnosti privatnom partneru, **uzimajući u obzir primenu važećeg Zakona o komunalnim delatnostima i obavezu JLS da primeni model javno-privatnog partnerstva kod poveravanja delatnosti od opšteg interesa, kao i pitanja odabira privatnog partnera sa aspekta primene Zakona o javnim nabavkama.**“ Zakonom o komunalnim delatnostima eksplicitno je predviđeno da se u postupku izbora izvršioca poslova komunalne delatnosti primenjuju odredbe zakona kojima se uređuje javno-privatno partnerstvo i koncesije, ako se finansiranje obezbeđuje iz budžeta lokalne samouprave, odnosno, naplatom naknade od korisnika komunalnih usluga.

Pored pitanja obuka i unapređenja znanja važno je napomenuti i limitiran kadrovski kapacitet.

„Mi u ovom trenutku nemamo kadrovske kapacitete za pripremu projekata za JPP. Jednostavno nema kvalitetnih ljudi koji bi se time mogli baviti“ (Učesnica fokus grupe iz Ivanjice, pripadnica lokalne administracije)

Posledično, izazovi sa kojim se lokalne administracije susreću, tiču se i **zahtevnosti i kompleksnosti organizacije samog postupka JPP**, u skladu sa zakonskim rešenjima. „U toku pripreme projekata javno–privatnog partnerstva, javna tela kao predlagači često kao naj-složenije elemente ističu izradu poslovnog i finansijskog plana, procenu rizika javnog i privatnog partnera i definisanje minimalnih tehničkih i iskustvenih kvalifikacija.“

Jedan od ključnih izazova u realizovanju projekata JPP je i pronalaženje **zainteresovanih investitora**. U tom smislu, **dijaspora** može biti veoma važan potencijal. Kao što je već napomenuto, dijaspora je zavičajno orijentisana. Ako se tome doda dosadašnje iskustvo

u primeni koncepta JPP, tj. da on omogućuje „intenzivnije privatno investiranje i u manje razvijenim opštinama”, stvaraju se uslovi za veći angažmana poslovne dijaspore. Iskustva lokalnih samouprava koje sprovode JPP su veoma pozitivna i lokalna rukovodstva najavljuju nove projekte koji bi mogli da budu zanimljivi i predstavnicima poslovne dijaspore: međumesni putevi, sportska igrališta i rekreativne staze, kulturna infrastruktura, turistički objekti, vrtići. Interesantno je da Stara Pazova prepoznaje mogućnost poboljšanja uslova u obrazovnim institucijama, gde su lokalne samouprave u delimičnoj obavezi da osiguraju materijalne uslove za funkcionisanje osnovnih i srednjih škola. U Velikom Gradštu prepoznaju višak prostora u zdravstvenim ustanovama, kao mogućnost za dodatne projekte u oblasti JPP.

JPP, pored infrastrukturnih projekata, može biti dodatno vezan i za javne usluge koje nedostaju, što ima veoma negativan uticaj na tržište radne snage, na šta ukazuju sledeći primeri.

Za deset godina, mi u Ivanjici nećemo imati dovoljno radne snage, a naše kolege u konfekcijskoj industriji već se sučavaju sa manjkom ženske radne snage koja tu tradicionalno radi... Mi u Ivanjici nemamo dovoljno vrtića i žene ostaju kod kuće da čuvaju decu i pomažu starijima... (fokus grupa Ivanjica)

Tu se krije potencijal saradnje sa privatnim sektorom, uključujući i poslovnu dijasporu, koji bi kroz privatno-javna ulaganja (npr. vrtiće), omogućio višestruke pozitivne efekte na lokalnu zajednicu. Pre svega, na taj način bi postojeća usluga bila kvalitetnija, ili bi bila uvedena nova usluga, koja nedostaje na tržištu. Istovremeno, oslobodila bi se dodatna radna snaga koja je pasivna usled nedostatka javne usluge (ženska radna snaga u konfekcijskoj proizvodnji). To bi doprinelo većoj socijalnoj koheziji u društvu kroz rast porodičnih prihoda, doprinelo uspostavljanju “local friendly communities”, poštujući potrebe i potencijale različitih generacija lokalne zajednice itd.

PREPORUKE:

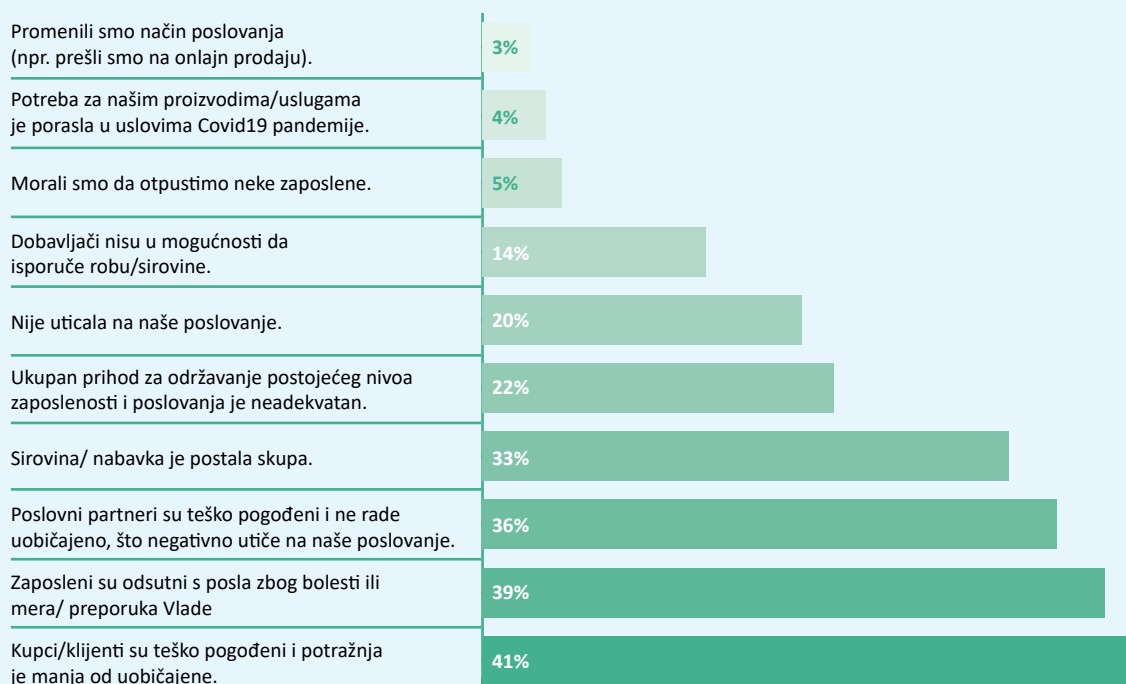
- Natpolovičan broj propuštenih odgovora, ili nedefinisanih stavova ispitanika, ukazuju da značajan broj privrednika nije upoznat sa JPP. Potrebno je pokrenuti kontinuiranu aktivnost **informisanja** predstavnika privatnog sektora u Srbiji o konceptu JPP, njihovoj poziciji u procesu i koristima i interesima koje privrednici imaju iz uključenosti u projekte JPP. Upravo ta kampanja, po svom obimu i sadržaju, treba da obuhvati i građane, koji još uvek nemaju dovoljno informacija o JPP, tako da je potrebno usmeriti se **na suzbijanje stereotipa** o saradnji privatnog i javnog sektora, gde PKS, lokalne samouprave, SKGO, uz podršku međunarodnih organizacija i Komisije za javno-privatno partnerstvo, mogu imati ključnu ulogu.
- Potrebno je **podstaći razmenu iskustava** između lokalnih samouprava koje sprovode JPP i onih koje nemaju dovoljno iskustva, u cilju razmene dobrih praksi i ideja.

- Potrebno je dodatno ojačati kapacitete i ohrabriti lokalne samouprave da pristupe zahtevnom procesu JPP, kroz podršku **angažovanju nezavisnih savetnika**, koji bi lokalnim samoupravama, posebno onim koje spadaju u nerazvijene ili slabo razvijene, pomogli u razvoju projektne ideje i projektne dokumentacije za JPP.
- Potrebno je podržati lokalne samouprave u **pronalaženju investitora iz poslovne dijaspore**, u organizaciji lokalnih ili regionalnih skupova koji povezuju poslovnu dijasporu, domaće privrednike i lokalnu zajednicu. U tom smislu, lokalne samouprave treba da **definišu razvojne projekte**, odnosno, jasne projektne ideje, koje bi se mogle pretočiti u projekat pogodan za predstavljanje i realizaciju u formi JPP.

UTICAJ KOVIDA-19 NA POSLOVANJE PREDUZEĆA I MIGRACIJE

Pandemija izazvana kovidom-19 **negativno je uticala na poslovanje preduzeća iz našeg uzorka** zbog negativnog uticaja na korisnike/klijente i manje potražnje, odsustva zaposlenih zbog bolesti ili zdravstvenih mera, negativnog uticaja na poslovne partnere, kao i zbog porasta cena sirovina. Takođe, 41 preduzeće (6%) otpustilo je radnike. To su radnici u ugostiteljstvu (recepționari, kuvari, konobari, pomoćno osoblje), fizički radnici (bravari, zavarivači, armirači, betonirci, elektromonteri, radnici u proizvodnji, radnici u hladnjači, operateri termičke obrade, stolari), šivači/konfekcionari, trgovački putnici/ prodavci/ komercijalisti, vozači/ taksisti, agenti u korisničkom servisu, medicinske sestre, osobe zadužene za organizaciju događaja i saradnju sa klijentima. U manjem broju su otpušteni visokoobrazovani zaposleni – prehrambeni tehnolozi, lekari, inženjeri elektrotehnike i tehnologije. Kod nekih privrednika je došlo do porasta potražnje za njihovim proizvodima/uslugama (4%), dok je 3% preduzeća moralo da promeni način rada. Promene koje je donela pandemija, svakako će uticati i na potrebe tržišta radne snage i zahteve u pogledu drugačijih/prilagođenih kompetencija i veština radnika. Kreiranje aktivnih mera zapošljavanja, odnosno, programa dokvalifikacija i programa sticanja veština, čini se posebno važnim u tom pogledu. Odabir ispitanika među ponuđenim opcijama u pogledu uticaja kovida-19 na njihovo poslovanje možete pogledati u narednom grafikonu.

UTICAJ COVID19 NA POSLOVANJE PREDUZEĆA

Dodatna analiza preduzeća na čije poslovanje je uticala pandemija u okviru ovog istraživanja, pokazala je da se u većem procentu radi o sektoru trgovine (89%), prerađivačke industrije i rudarstva (88%) i sektoru usluga (81%), a u manjem procentu o sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (73%) i građevini (59%). Takođe su više pogođene preduzetnice (93%) i porodična preduzeća (89%). U odnosu na otpuštanja radnika, nema razlike među preduzećima. Pandemija je posebno pogodila žene na tržištu rada, budući da je teret veći, mereno stepenom rizika od izloženosti kovidu-19 zbog poslova koje obavljaju. Takođe, angažovanost žena u obavljanju svakodnevnih poslova koji se tiču domaćinstva i porodice disproportionalno je veća. Prema izveštaju Privredne komore o poslovanju privrednih subjekata, u prvom kvartalu 2020. godine **negativan efekat pandemije bio je primetan kod svih posmatranih privrednih delatnosti**. Najteže su bile pogođene uslužne delatnosti, pre svega, turizam i gostinstvo, saobraćaj i trgovina (74%).

Pandemija je uticala i na radne migracije. Na početku pandemije izazvane kovidom-19, u Srbiju su se vratili, uz turiste i osobe koje su se zatekle u inostranstvu zbog lečenja ili poslovnog puta, četiri grupe migranata. Prvu grupu čine *cirkularni migranti nižih kvalifikacija i posebnih veština, koji u zemljama EU rade na crno, ili imaju kratkoročne (sezonske) ugovore*. Drugu grupu čine *visokokvalifikovani migranti*, koji su, usled prestanka privredne aktivnosti i gubitka tržišta, ostali bez radnih mesta. Prema podacima Studije o uticaju kovid-19 na evropsku ekonomiju, posebno su ugroženi - bankarstvo, finansijski servisi i osiguranja, kao i automobilska industrija. U ovakvim situacijama, uvek su najviše ugroženi strani radnici, jer zemlje destinacije posebnu pažnju posvećuju zaštiti domaće radne snage. U ovu grupu možemo ubrojati i *osobe koje se nalaze na školovanju* u inostranstvu, koje su se u Srbiju vratile usled prestanka nastave. Treću grupu, predstavljaju *stariji pripadnici dijaspore*, koji su poželeti da za vreme trajanja pandemije budu sa članovima svojih porodica u Srbiji, što je očekivana reakcija u vremenima globalnih kriza i izazova. Četvrtu grupu predstavljaju *comuters, građani koji zbog posla svakodnevno prelaze granicu*. Povratak svih ovih grupa migranata predstavlja ujedno i krizu i potencijal. Migranti koji su se vratili zbog gubitka posla u zemljama destinacije i/ili mogućnosti da žive u društvima razvijenijim od Srbije došli su u Srbiju sa znanjem i iskustvom koje može da doprinese ekonomskom i društvenom razvoju, a posebno u pogledu mogućnosti da se nadomesti nedostajuća radna snaga u zemlji.

Uticaj pandemije upravo je ukazao na važnost uključenosti privrednika u proces izrade razvojnih javnih politika, posebno onih na lokalnom nivou. Uključenost privrednika je izuzetno važna imajući u vidu sve moguće posledice pandemije koja još uvek traje i čije se posledice po privredu zemlje ne mogu sagledati. Na tržište radne snage značajan efekat mogu imati povećan broj nezaposlenih cirkularnih, sezonskih, kao i visokokvalifikovanih radnika u slučaju da se intenzivira pandemija, a samim tim i njihov povratak iz inostranstva.

PREPORUKE:

- **Negativan efekat pandemije bio je primetan kod svih posmatranih privrednih delatnosti.** Najteže su bile pogođene uslužne delatnosti, pre svega, turizam i ugostiteljstvo, saobraćaj i trgovina, ali i IT sektor i telekomunikacije. Ovi nalazi ukazuju da **država treba da nastavi sa merama podrške privredi u vreme pandemijske krize i da nastavi da prati njene efekte na preduzeća, pogotovo za preduzetnice koje su najugroženije.**
- Moguća su dva scenarija **emigracije iz Srbije u uslovima kovida-19 i post kovid-19 krize** za koje država treba da se pripremi – *usporena emigracija u Srbiju i ponovno ubrzavanje emigracije iz Srbije*. U prvom slučaju potrebno je razviti mere reintegracije povratnika na tržište rada i time obezbediti nadoknadu nedostajace radne snage u Srbiji. U drugom slučaju, potrebna je podrška u njihovom legalnom odlasku i ostvarivanju radnih i socijalnih prava u zemljama destinacije i omogućavanju cirkularnog obrasca funkcionisanja. Moguća je i *kombinacija scenarija* – olakšano i ubrzano kretanje za određene profile. U svakom slučaju potrebno je **unaprediti statistiku praćenja migracija i istraživati efekte pandemije i preduzetih mera za njihovo ublažavanje.** Penzionere treba podržati u reintegraciji za aktivno učešće u lokalnoj zajednici.
- Pandemije je dovela do novih **potreba na tržištu radne snage i zahteva u pogledu drugačijih/prilagođenih kompetencija i veština radnika**, tako da će postojati potreba za kreiranjem aktivnih mera zapošljavanja, odnosno, programa dokvalifikacija i programa sticanja veština. Nesumnjivo je da je od posebnog značaja kreiranje programa za sticanje digitalnih veština.
- U situaciji krize, kao što je pandemija, **potrebno podržavati građane Srbije koji se nalaze izvan zemlje, uključujući i dijasporu.** Sa druge strane dijaspora ima veliki potencijal da podrži svoje državljane u kriznim situacijama kada se razvija najveća empatija i zajedništvo.
- **Stavove privrednika i njihova iskustva tokom produženog trajanja pandemije treba uzeti u obzir** prilikom izrade novih razvojnih politika zemlje i lokalnih zajednica, uključujući i migracione politike.

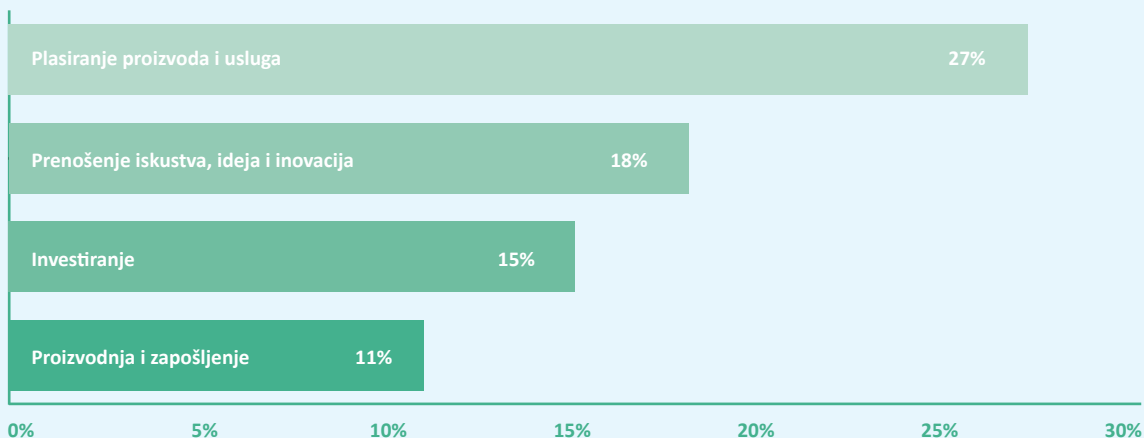
STAVOVI PRIVREDNIKA O SARADNJI SA PRIVREDNICIMA IZ DIJASPORE

Neki privrednici (34%) u Srbiji imaju jasnu ideju o oblastima i načinu saradnje između preduzeća u Srbiji i onih u dijaspori, u cilju pružanja doprinosa društveno-ekonomskom razvoju njihovih lokalnih zajednica. Međutim, na pitanje - u kojim oblastima i na koji način bi preduzetnici iz Srbije i preduzetnici iz dijaspore mogli da sarađuju kako bi doprineli društveno-ekonomskom razvoju njihove lokalne zajednice, 66% privrednika iz Srbije nije dalo odgovor. To može biti znak da nisu motivisani da sarađuju sa dijasporom, ili da nisu u potpunosti svesni mogućnosti saradnje sa dijasporom. Fokus grupe su pokazale da predstavnici poslovnog sektora i lokalnih vlasti nemaju mnogo informacija o dijaspori. To je u skladu sa nalazima istraživanja Stalne konferencije gradova i opština sa 34 profesionalca iz lokalnih ekonomskih razvojnih jedinica iz 27 opština u Srbiji, da polovina ispitanika nije mogla da kaže ko je u njihovoj opštini kontakt za dijasporu.

Istovremeno, nedostatak informacija o mogućnostima za investiranje na nivou gradova i opština jedna je od prvih identifikovanih prepreka za saradnju sa privrednicima iz dijaspore. Najčešći načini informisanja dijaspore o mogućnostima poslovanja u Srbiji jeste preko relevantnih institucija kao što su ambasade ili konzulati, PKS, USD, KLER, LKD, porodica, prijatelji i angažovanje advokatskih firmi. Ove metode su se pokazale nedovoljno uspešne usled neadekvatnog mapiranja investicionih potencijala na lokalnu, neadekvatne pripreme odgovarajućih projekata za dijasporu i manjka koordinacije između lokalnih i nacionalnih institucija/ tela odgovornih za dijasporu.

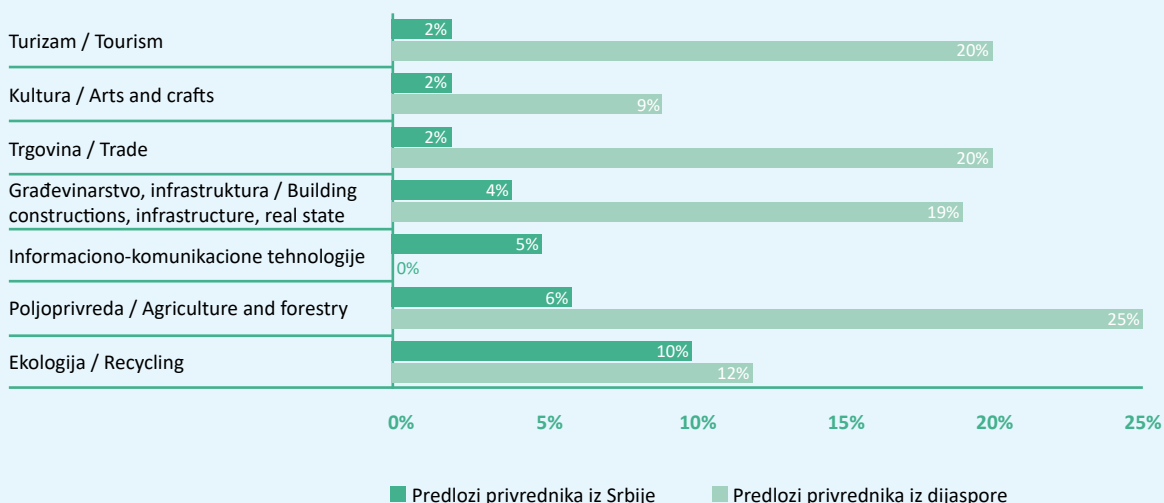
Na pitanje - na koji način i u kojim oblastima bi preduzetnici iz Srbije i preduzetnici iz dijaspore mogli da sarađuju kako bi doprineli društveno-ekonomskom razvoju njihove lokalne zajednice, **odgovorilo je 222 (34%) preduzetnika**. Oni očekuju podršku dijaspore u sledećem: 1) **plasiranju proizvoda i usluga (61)** na strano tržište, uključujući poslovne kontakte i veze, preporuke, posredovanje i povezivanje i međusobno promovisanje, 2) **prenos znanja, iskustva, ideja i inovativne tehnologije (40)**, pogotovo prenos dobre poslovne prakse (i discipline), upoznavanje sa novim trendovima poslovanja i sa EU regulativom, ali i **obuke**, prakse i usavršavanje radne snage, 3) **investiranje (33)** u nova radna mesta, znanje i tehnologiju, domaću privredu, proizvodne pogone i program, agrarni program, održiv razvoj, očuvanje životne sredine, formiranje investicionih fondova i 4) **saradnja u proizvodnji** i proširenju proizvodnje, osnivanju venture firmi (venture fond), start-up, malih i srednjih preduzeća, otvaranja novih radnih mesta i **zapošljavanja (24)**. Stoga bi bilo dobro da se podrže projekti saradnje dijaspore i lokalnih privrednika koji bi sadržavali ove oblike saradnje i to u oblastima koje su naveli privrednici iz Srbije i iz dijaspore.

PREDLOZI OBLIKA SARADNJE PRIVREDNIKA IZ SRBIJE I DIJASPORE

Istraživanje ICMPD-a ukazalo je na to da je dijaspora predložila slične oblasti saradnje sa privrednicima u Srbiji kao privrednici iz Srbije u pogledu saradnje sa privrednicima iz dijaspore. To se vidi iz grafikona iznad u kome su podaci iz istraživanja koje je radila ICMPD (predlozi dijaspore) i iz našeg istraživanja (predlozi privrednika iz Srbije). Dijaspore pokazuje najveće interesovanje za sektore poljoprivreda i šumarstvo (25%), zatim turizam (20%), trgovina (20%), građevinska industrija (19%), gastronomija (15%), reciklaža (12%), obrazovanje (11,5%), a potom i savetodavne usluge (9%). Prema odgovorima dijaspore i predstavnika vlasti u istraživanju ICMPD-a, oblasti koje nisu dovoljno iskorišćene jesu sektori obnovljive energije i upravljanja otpadom, kao i zdravstvena zaštita i briga o starijima, budući da je veliki procenat penzionera među povratnicima iz dijaspore.

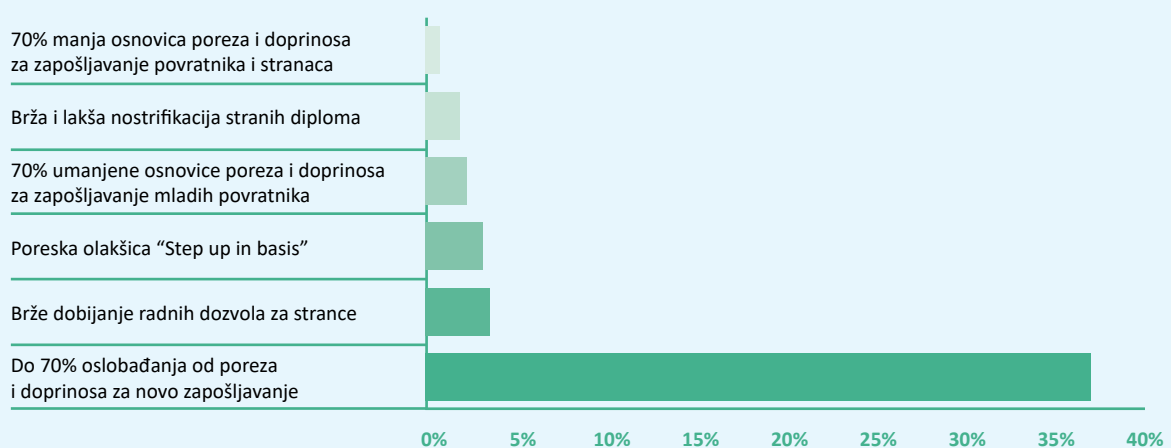
OBLASTI SARADNJE

Da bi došlo do ove saradnje, potrebno je **ukloniti prepreke, uvesti olakšice i ukazati na prednosti poslovanja** u Srbiji. Srpska dijaspora i transnacionalni privrednici ukazuju na prednosti poslovanja u Srbiji, kao što su jednostavna i jeftina procedura za osnivanje firmi, niži troškovi poslovanja, dostupnost kvalifikovane radne snage, pristup ka dva velika tržišta – Rusiji i Kini, kao i socijalni kapital – poznavanje ljudi i okruženja u Srbiji i mogućnost da se živi sa porodicom u uslovima koji su pogodniji za rast i vaspitanje dece i društveni život. Međutim, još uvek ukazuju i **na prepreke**, a jedan broj ispitanika (10) ukazao je na potrebu za uvođenjem **olakšica** koje bi pomogle saradnju sa dijasporom, kao što su brža i efikasnija državna uprava, smanjenje parafiskalnih nameta, poreza i doprinosa, transparentna i efikasna poreska politika, niže cene prevoza, olakšana procedura slanja pošiljki u inostranstvo, državne beneficije za zapošljavanje, nabavku i investiranje u obrtna sredstva, “potrebno je uskladiti pravni okvir da bi mogli kvalitetno sarađivati”; suzbijanje korupcije, nelojalne konkurencije, sive ekonomije i sprečavanje damping cena. Iz analize ovih prepreka formulisana je predlog da predstavnici dijaspore identifikuju sve prepreke sa kojima se sreću u praksi i da na taj način doprinesu promeni investicione klime. Oni bi ove prepreke mogli da prijavljuju ključnoj kontakt tački, kako bi zajedničkim snagama sa JLS menjali privredno okruženje.

Određeni broj privrednika iz Srbije koristio je **državne podsticaje za olakšano zapošljavanje** – 281 (43,5%). Dodatna analiza preduzetnika koji su koristili podsticaje pokazuje da se radi o velikim preduzećima (68%), porodičnim preduzećima (60%) i preduzećima čiji je vlasnik ili direktor imao iskustvo rada u inostranstvu (54%). U pogledu sektora, ne postoji razlika u korišćenju podsticaja.

DRŽAVNI PODSTICAJI ZA ZAPOŠLJAVANJE

Istraživanja pokazuju da su preduzetnici iz dijaspore malo upoznati sa olakšicama i mogućim podsticajima za poslovanje u Srbiji.

PREPORUKE:

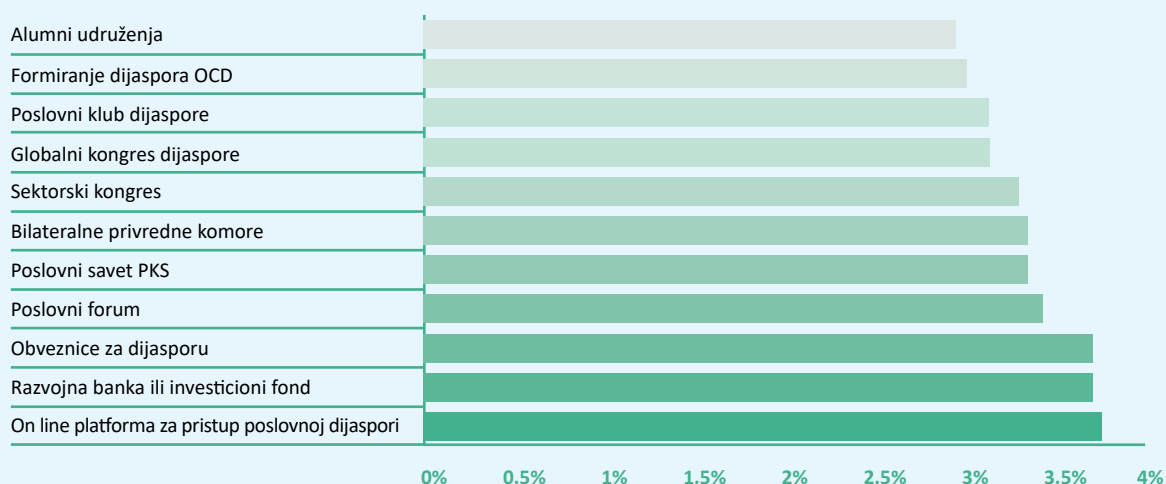
- Saradnju preduzetnika iz dijaspore i Srbije najbolje je stimulisati **podržavanjem projekata za koje su oni izrazili interesovanje**. Potrebno je **promovisati državne podsticaje i ostale prednosti saradnje privrednika iz Srbije i dijaspore i prednosti poslovanja u Srbiji** kao što su jednostavna i jeftina procedura za osnivanje firmi, niži troškovi poslovanja, dostupnost kvalifikovane radne snage, pristup ka dva velika tržišta – Rusiji i Kini, socijalni kapital, **državni podsticaji za privrednike**, pogotovo za zapošljavanje povratnika i stranaca.
- Potrebno je **ukloniti prepreke za saradnju privrednika iz Srbije i dijaspore**: nedostatak informacija o investicionim potencijalima, poslovnom okruženju i mogućnostima na lokalnom nivou; neadekvatni kapaciteti lokalne samouprave, spora i korumpirana birokratija, nepovoljan poreski sistem, nepostojanje systemske podrške za saradnju između obrazovnog sistema i industrije, nedostatak transparentnosti.
- **Dobro bi bilo da dijaspora može da prijavljuje neregularnosti i prepreke sa kojima se suočava u praksi** ključnoj kontakt tački za saradnju sa dijasporom i da se radi na njihovom uklanjanju.
- **Jedan od primera razvijanja saradnje između privrednika iz Srbije i dijaspore, kao i stranih preduzetnika** jeste projekat „Link up! Serbia II“. ICMPD razvija onlajn platformu Privredne komore Srbije „Poslovni atlas Srbije i dijaspore“, namenjen povezivanju kompanija iz Srbije sa preduzećima iz dijaspore, kao i naše dijaspore sa stranim preduzećima.

STAVOVI PRIVREDNIKA O INSTITUCIONALIZACIJI SARADNJE SA DIJASPOROM

Pitanje institucionalizacije saradnje sa dijasporom postavlja se kao jedno od najvažnijih pitanja u odnosima zemlje porekla sa svojom dijasporom. „Svest o potencijalu angažovanja dijaspore neće, međutim, automatski dovesti do koristi. Mnoge vlade sve više postaju svesne potrebe da igraju aktivniju ulogu u odnosima sa dijasporom kako bi ih produktivno uključile u razvoj.”⁵ Zbog toga se saradnja sa dijasporom odvija na više nivoa vlasti - centralne vlade, regionalnih vlada i lokalne samouprave. Istovremeno, forme saradnje realizuju se na institucionalizovan način, aktivnim učešćem vladinih tela, odnosno, kroz manje institucionalizovane forme, poput poslovnih saveta, kongresa, organizovanih entiteta od strane privrednika i organizacija civilnog društva.

Istraživanje je pokazalo da privrednici u Srbiji najveće poverenje poklanjaju formama saradnje koje su inovativne i još uvek ne postoje, ili nisu dovoljno razvijene.

DRŽAVNI PODSTICAJI ZA ZAPOŠLJAVANJE

⁵ Newland, Kathleen et alia (2009), Closing the Distance-How Governments Strengthen Ties with Their Diaspora, Migration Policy Institute.

Najvišu ocenu, na skali od 1 do 5, organizovane forme saradnje institucija u Srbiji i dijaspori, dobila je onlajn platforma za laki i direktan pristup poslovnoj dijaspori i mogućnost predstavljanja investicionih projekata (3,76), zatim, uspostavljanje razvojne banke ili investicionog fonda dijaspori (3,71). Istom ocenom, privrednici su vrednovali uspostavljanje obveznica za dijasporu. Ovi rezultati značajni su iz nekoliko razloga. Kada je reč o uspostavljanju onlajn platforme, proces digitalizacije i lakog i brzog poslovanja sve više uzima primat u kulturi poslovanja naših privrednika. Onlajn platforme, koje ubrazavaju procese saradnje i povezivanja, očigledno, sve više interesuju i domaće privrednike u saradnji sa poslovnom dijasporom. Većina onlajn platformi koncipirana je tako da omogući različite forme saradnje sa dijasporom – prenos znanja, izgradnju kapaciteta, uspostavljanje partnerstava i promovisanje i korišćenje iskustva dijaspori u razvojnim procesima. Potencijal dijaspori za razvoj prepoznala je i EU kroz svoj **Global Diaspora Facility (EUDiF)** pilot projekat. U regionu Zapadnog Balkana, onlajn platformu uspostavilo je i **Ministarstvo za ljudska prava i izbeglice Bosne i Hercegovine**. Vredan pažnje je i program USAID u BiH, **Diaspora Invest**. Važno je napomenuti da su stavovi privrednika o neophodnosti uspostavljanja onlajn platforme u korelaciji i sa skorašnjim naporima nadležnih državnih organa. U okviru posebnog cilja 4, Unapređenje saradnje dijaspori i matice za razvoj transnacionalnog preduzetništva, Strategije o ekonomskim migracijama Republike Srbije 2021-2027, Akcionim planom, predviđena je mera 4.1. - Unapređenje mehanizma za onlajn informisanje dijaspori o svim relevantnim informacijama.

Kada je reč o razvojnoj banci dijaspori i investicionom fondu koji bi podržali razvoj srpske privrede, stavovi privrednika ukazuju na potrebu za dodatnim kapitalom i jeftinijim kreditnim zaduženjima. O važnosti instrumenata govori i uporedna praksa pojedinih zemalja sa uticajnom dijasporom. **Stavovi privrednika korespondiraju sa opredeljenjima Vlade Republike Srbije. U okviru posebnog cilja 4 - Unapređenje saradnje dijaspori i matice za razvoj transnacionalnog preduzetništva, Strategije o ekonomskim migracijama Republike Srbije 2021-2027**, Akcionim planom predviđena je izrada studije izvodljivosti za uspostavljanje posebnog mehanizma za privlačenje investicija dijaspori kroz ulaganja u različite finansijske instrumente.

Kao forme saradnje sa dijasporom, privrednici su prepoznali Poslovni savet za dijasporu Privredne komore Srbije (3,35) i bilateralne privredne komore (3,35). Ovaj podatak ne iznenađuje, imajući u vidu značaj Privredne komore Srbije i činjenicu da je još 2015. godine, konstituisan novi saziv Poslovnog saveta za dijasporu PKS, koji je okupio 47 uglednih privrednika iz čitavog sveta i 21 predstavnika države.

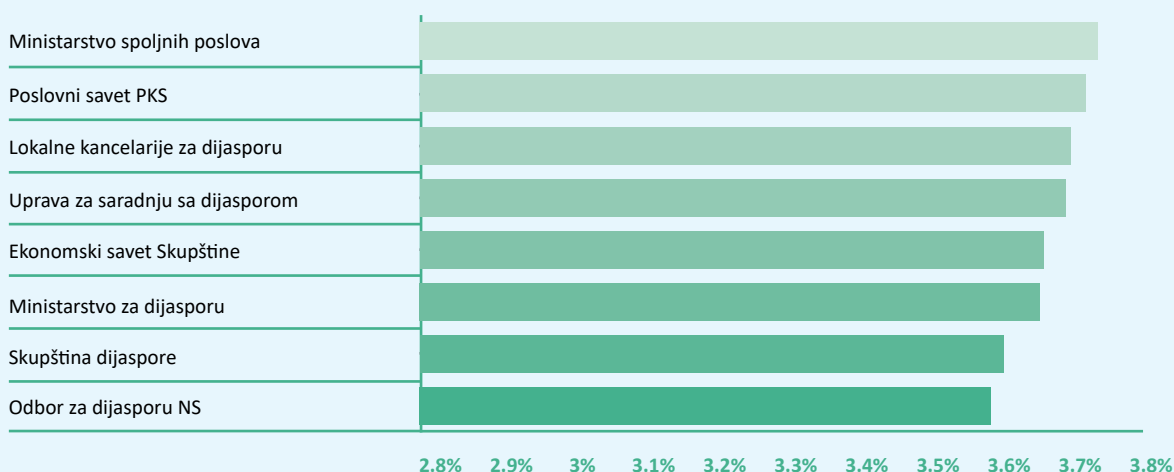
Pored različitih formi saradnje sa iseljeništvom, privrednici, **na skali od 1 do 5, ocenjivali su različite institucije na nacionalnom i lokalnom nivou koje imaju svoje mesto u saradnji sa iseljeništvom.**

Ocene date Poslovnom forumu (3,43), sektorskom kongresa (3,30) i globalnom kongresu (3,14), ukazuju na želju privrednika za intenzivnijom komunikacijom i saradnjom

sa poslovnom dijasporom. Vlada Republike Srbije prepoznala je važnost organizovanja skupova koji okupljaju domaće privrednike i iseljeničtvo.

Privrednici u Srbiji, nešto manje prepoznaju važnost organizacija civilnog društva. Formiranje organizacija civilnog društva (3,01), odnosno, značaj alumni udruženja (2,95), važni su oblici saradnje i veliki potencijal za aktivaciju socijalnog kapitala iseljeničtva, koji bi trebalo da bude dodatno promovisan među domaćim privrednicima. Taj ljudski i socijalni kapital značajan je za domoću privredu u smislu uključivanja najsavremenijih znanja u procese rada domaćih kompanija, ali i uspostavljanja veza sa zapadnim tržištima i sveukupnim unapređenjem poslovanja.

STAVOVI PRIVREDNIKA O INSTITUCIJAMA ZA SARADNJU SA DIJASPOROM

Na nacionalnom nivou, kao najvažniju instituciju, privrednici prepoznaju Ministarstvo spoljnih poslova (3,76) i Upravu za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu (3,57). Intuitivni odgovori privrednika potvrđuju značaj Ministarstva spoljnih poslova za saradnju sa dijasporom i pomenute Uprave, koja deluje u sastavu Ministarstva. Pored izuzetnog značaja koja imaju konzularna predstavništva u zaštiti prava i komunikaciji iseljenika, potrebno je istaći da Ministarstvo, preko nadležne Uprave za saradnju sa dijasporom, kontinuirano podržava organizacije civilnog društva u dijaspori i Srbiji.

„Ministarstvo spoljnih poslova, preko svoje Uprave za saradnju sa dijasporom, objavljuje svake godine konkurs za podršku udruženjima iz dijaspore i Srbije. Objavljaju se posebni konkursi za podršku Srbima u regionu, a ukupna vrednost podrške je oko 800.000 EUR godišnje. Cilj ovakve podrške je podsticanje ekonomske saradnje i očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta. Na inicijativu udruženja iz dijaspore, Vlada Republike Srbije podržala je razvoj posebnog projekta „Tačka povratka“ koji finansira UNDP Srbija, sa ciljem povećanja potencijala zemlje za emigrante, što treba da posluži kao vrsta informativnog centra koji im pomaže da ostvare svoja prava u Srbiji.“

Privrednici svojim ocenama dobro vrednuju institucionalni značaj Poslovnog saveta za dijasporu PKS (3,67), koji, pored forme koja okuplja privrednike, očigledno vide i kao instituciju koja kontinuirano obezbeđuje veze između domaće privrede i dijaspore.

Na skali prioriteta privrednika, slede, zatim, institucije formirane na osnovu Zakona o dijaspori i Srbima u regionu. Ekonomski savet (kao sastavni deo Skupštine dijaspore) sa ocenom 3,46, Ministarstvo za dijasporu (3,45) i sama Skupština dijaspore i Srba u regionu (3,23). Ovde je neophodno skrenuti pažnju na disfunkcionalnost navedenih tela. Poslednje, treće zasedanje Skupštine, prema raspoloživim informacijama, održano je 2013. Postavlja se pitanje, zbog čega privrednici relativno visoko ocenjuju ova tela, a posebno Ministarstvo za dijasporu, koje ne postoji već 7 godina. Pretpostavka je da privrednici prepoznaju važnost institucionalizovane saradnje na nacionalnom nivou sa dijasporom i važnost postojanja institucija kojima je to isključivi zadatak. Potvrda za ovakav stav je i činjenica da je najnižu ocenu dobilo telo koje je u kontinuitetu radilo, Odbor Narodne skupštine za saradnju sa dijasporom (3,16). Iako Odbor redovno zaseda, on se sastoji isključivo od poslanika i poslanica među kojima nema predstavnika srpske dijaspore. Drugi razlog leži u činjenici da je Odbor, pre svega, fokusiran na pitanja Srba koji žive u regionu jugoistočne Evrope.

Imajući u vidu, da je dijaspora iz Srbije, kao i dijaspora iz drugih zemalja bivše Jugoslavije, pre svega zavičajno orijentisana, od posebne važnosti su stavovi privrednika prema institucionalizaciji saradnje sa iseljeništvom na lokalnom nivou. Visoku ocenu o saradnji sa iseljeništvom, privrednici su dali lokalnim kancelarijama za dijasporu (3,61). "Terensko istraživanje ICMPD u maju 2017. pokazalo je da lokalne kancelarije za dijasporu nisu redovno dobijale podršku Vlade, što je posledično dovelo do smanjenja i zaustavljanja njihovih aktivnosti.²" Primećeno je i da je došlo do smanjenja obima rada, finansijskih restrikcija u poslovanju kancelarija i da rad u kancelarijama počiva na volonterskom angažovanju posvećenih pojedinaca.

⁶ Milutinović, S., Wolf, V. et al (2017): *Feasibility study Facilitating Diaspora Investments*, Vienna: ICMPD; *Karakteristike i stavovi visokokvalifikovane dijaspore i povratnika*, Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Republički zavod za statistiku, 2018

PREPORUKE:

- U kontekstu digitalizacije rada državne uprave i lokalne samouprave u R. Srbiji, potrebno je **uspostaviti onlajn platformu za saradnju sa dijasporom na nacionalnom i lokalnom nivou vlasti nivou, u skladu sa potrebama, ljudskim i finansijskim kapacitetima**. Platforma bi trebala da ima informativnu funkciju za iseljenike, ali i funkcije koje omogućavaju servis njihovih potreba - sadržaje koji se tiču saradnje sa poslovnom dijasporom, uključivanjem dijaspore u razvojne projekte i podsticanje investicija srpske dijaspore.
- Potrebno je **izraditi studiju izvodljivosti** za uspostavljanje posebnog mehanizma za privlačenje investicija dijaspore kroz ulaganja u različite finansijske instrumente. To je nesumnjivo prilika da se ispita izvodljivost uvođenja posebnog finansijskog instrumenta, poput obveznica za dijasporu, odnosno, isplativost stvaranja posebnog fonda za investicije iseljeničtva.
- Posebno je važno podržati dalje **programsko jačanje** Poslovnog saveta za dijasporu PKS, koga privrednici prepoznaju kao značajnu formu i instituciju u saradnji sa dijasporom. Programsko jačanje, pre svega, treba da bude usmereno na jačanje privrednih veza iseljenika i domaćih privrednika, gde regionalne privredne komore imaju veliku ulogu u prezentovanju privrednih potencijala za saradnju unutar različitih regiona u Srbiji. U tom smislu, i bilateralne privredne komore mogu imati važnu ulogu u povezivanju domaće privrede i poslovne dijaspore.
- Na nacionalnom i lokalnom nivou, potrebno je pristupiti **organizaciji skupova** koji okupljaju domaće privrednike i poslovnu dijasporu u smislu uspostavljanja partnerstava, zajedničkih projekata, razmene iskustava i saradnje. Lokalne zajednice u saradnji sa PKS, treba da pripreme **multimedijalne prezentacije investicionih projekata**, koje bi bile zajednički finansirane, uključujući i JPP.
- Na nacionalnom nivou, potrebno je pokrenuti **dijalog o revitalizaciji** nacionalnih institucija za saradnju sa dijasporom, kroz puno poštovanje racionalnosti, funkcionalnosti i koordinisanosti nadležnih tela.
- Potrebno je podržati izradu **evaluacionog izveštaja** o učinkovitosti i radu već uspostavljenih lokalnih kancelarija za saradnju sa iseljeničtvom i funkcionalnosti postojećih baza podataka o iseljenicima, kao osnovu za definisanje ovog institucionalnog okvira u budućnosti. Na bazi rezultata izveštaja, potrebno je kreirati pristup koji teži održivom institucionalnom odgovoru za saradnju sa iseljeničtvom na lokalnom nivou.
- Na bazi evaluacionog izveštaja, u duhu decentralizovanog pristupa, potrebno je podržati lokalne zajednice u definisanju **svog odgovora na potrebu saradnje**

sa dijasporom. Oslanjajući se na uporednu praksu, postoji nekoliko opcija kojima se pitanje ključne kontakt tačke institucionalizuje na lokalnom nivou. *Prva* opcija je svakako uspostavljanje lokalnih kancelarija, odnosno, tela za saradnju sa dijasporom. *Drugi* model podrazumeva formulisanje dodatnih nadležnosti postojećim institucijama koje bi bile usmerene na saradnju sa iseljeništvom.

- Potrebno je podržati lokalne zajednice **u mapiranju, izradi i ažuriranju baza podataka** o iseljeništvu **koje sublimiraju** primere dobre prakse, komuniciraju sa dijasporom i privlače druge iseljenike da budu uključeni u razvojne procese i evidentirani u odgovarajuće baze.
- Na bazi uporednog iskustva, potrebno je podržati lokalne zajednice **u finansiranju projekata koje povezuju dijasporu i lokalne zajednice.** Program koji bi podržavao tu saradnju uključio bi zajedničko finansiranje dijaspore, lokalne samouprave i donatorske zajednice, usmeren na novo zapošljavanje i otvaranje novih tržišta, transfer znanja i iskustva, mentorsku podršku, kao najveće potencijale koje dijaspora poseduje.

MIGRACIJE U OKVIRU PRIVATNOG SEKTORA

Želeći da ispitamo migracije u privredi, postavili smo pitanja o odlasku radnika da žive i rade u inostranstvu u poslednje tri godine, ali i o povratku radnika u Srbiji u istom periodu. **U poslednje tri godine u inostranstvo su otišli da žive i rade radnici iz 111 (17%) preduzeća, a vratili su se u 22 preduzeća (3%).** Ovo je upozoravajući podatak koji zahteva dodatno istraživanje jer ovo koje predstavljamo nije urađeno na reprezentativnom uzorku. Ovi nalazi su u skladu sa konstatacijom da je **Srbija veliki izvoznik radne snage budući da 15% stanovništva rođenog u Srbiji živi u inostranstvu, što je oko pet puta više od proseka u svetu koji iznosi oko 3%.** Radnici koji su otišli u inostranstvo su najrazličitijih struka i stepena obrazovanja.

U Nemačku odlazi najviše ljudi (iz 39 firmi), pokazuju statistike migracionih stock i tokova iz Srbije ka Nemačkoj, što je posledica već utvrđenih veza sa dijasporom, kao i migracionih politika za privlačenje radne snage.

O cirkularnim migracijama svedoče i učesnici fokus grupa u Knjaževcu, Ivanjici i Prokuplju. Predstavnica Timočkog kluba je ukazala na migracije radnika u trajanju od 3 do 6 meseci, u fabrike u Slovačkoj, Češkoj i drugim zemljama istočne Evrope, kao i na odlazak mladih u SAD. Bilo je, čak, i odlazaka na Aljasku, ali ne postoji jasna slika o obimu i karakteristikama tih migracija, budući da nema njihovog praćenja i statističkih podataka. Predstavnica Nacionalne službe za zapošljavanje iz Prokuplja ukazala je na odlazak radne snage u Nemačku, Norvešku (medicinski radnici), Švajcarsku, Ameriku, Sloveniju, i na Maltu (građevinski radnici, radnici u ugostiteljstvu). U Ivanjici je naveden problem sezonskih migracija, ljudi rade do aprila, a posle napuštaju posao i odlaze. U sve tri opštine (Knjaževac, Ivanjica, Prokuplje) koje su učestvovala u fokus grupama prepoznat je paradoks – istovremeni nedostatak radne snage i nezaposlenost, što pripisuju neusklađenosti obrazovnog sistema i tržišta rada i odlasku radne snage u veće gradove i inostranstvo.

Postoji velika potreba za radnom snagom, posebno u tekstilnoj, obućarskoj industriji i prodaji (“3000 zaposlenih u Knjaževcu u toj industriji, a nikad nema tog profila”) – šivači, krojači i konstruktori (mada više plaćeni, ipak, odlaze), u građevini – zidari i tesari, ali i varioci, zavarivači i prodavci (prodajni salon Matis u Zaječaru). Gazdinstva u Prokuplju imaju problem sa radnom snagom. U Ivanjici su istakli problem nedostatka ženske radne snage, budući da nema ko da čuva decu - babe i dede rade, vrtića nema, a prema tradicionalnoj podeli poslova, čuvanje dece je odgovornost majke.

Prema poslednjem kvartalnom izveštaju Privredne komore, **aktuelna ponuda radne snage u zemlji, u smislu obrazovnih profila i radnog iskustva, odgovora potrebama 86%**

anketiranih. Međutim, **polovina ukupno anketiranih smatra da u Srbiji nema dovoljnog broja adekvatnih kadrova**. Pronalaženje adekvatnih kadrova najteže je mikropreduzećima (20%), kao i preduzećima u regionima Šumadije i zapadne Srbije (20%), zatim sa sedištem u regionima Južne i istočne Srbije (15%).

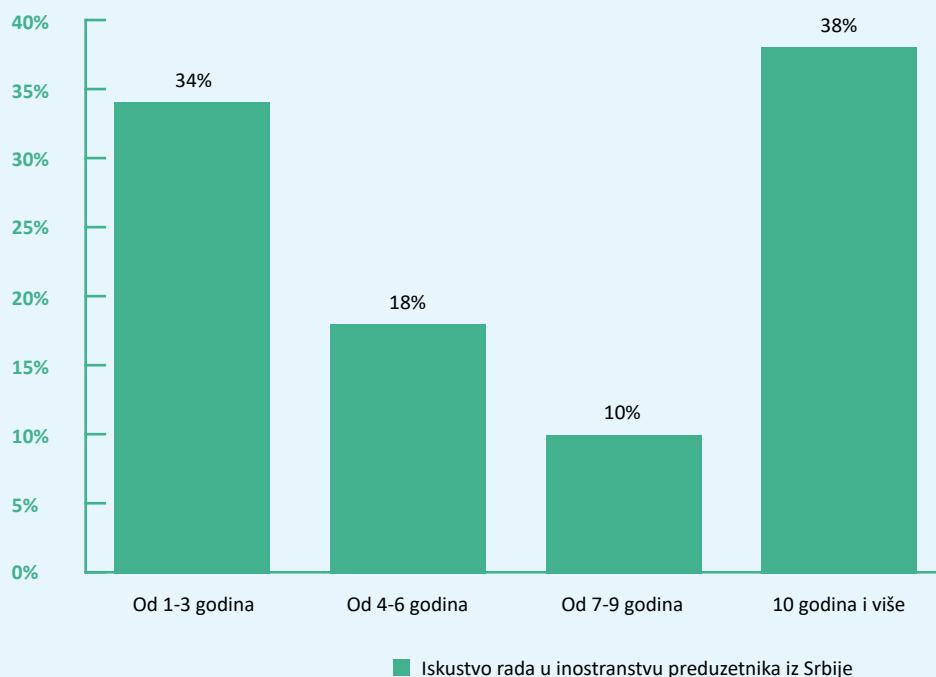
20 najtraženijih deficitarnih zanimanja u Srbiji

Bravar, vozač C/E kategorije, varilac, mašinski inženjer, trgovac, inženjer elektrotehnike, šivač, mašinski tehničar, električar, kuvar, tesar, CNC operater, proizvodni radnici, vozač, stolar, konobar, građevinski inženjer, građevinski tehničar, krojač, montažer, rukovalac građevinskim mašinama, tehnolog, zidar, mesar, softverski inženjer.

Najnovije istraživanje, na osnovu anketa o radnoj snazi, pokazalo je **prisustvo brain gain u Srbiji**, ali se povratak najviše odnosi na studente koji su završili studije u inostranstvu i studente iz susednih zemalja, bivših jugoslavenskih republika. **Brain gain postoji i u privredi. Vraćaju se tzv. povratnici inovacije i transnacionalni preduzetnici**, predstavljajući dve grupe – preduzetnici iz nužnosti (necessity entrepreneurs), oni koji pokreću mala preduzeća jer ne mogu da nađu drugu šansu na tržištu rada i *preduzetnici koji koriste priliku* (opportunity entrepreneurs), koji prepoznaju i koriste prednosti novih tržišnih prilika, naročito visoko stručni migranti, specijalizovani u traženim i novim sektorima. Ovi prvi utiču, uglavnom, na smanjenje nezaposlenosti sebe i svoje porodice, dok su ovi drugi u mogućnosti da utiču na širi ekonomski razvoj.

Na pitanje o iskustvu rada u inostranstvu, dobili smo 151 (23%) potvrdni odgovor vlasnika i direktora preduzeća. Među njima, najviše je onih sa iskustvom rada u inostranstvu više od 10 godina - 58 (38%) i od 1 do 3 godine - 51 (34%), a manje od 4-6 godina – 27 (18%) i 7-9 godina – 15 (10%). **Na pitanje da li je osnivač ili su-osnivač preduzeća živeo i radio u inostranstvu i osnovao pravno lice u Srbiji, potvrdno su odgovorile 62 osobe (10%)**. Na pitanje iz koje zemlje su se vratili, ili rade transnacionalno, 57 osoba je navelo 32 različite zemlje. Najviše se navodi Nemačka (12 osoba) i Slovenija (6), po 4 navode Belgiju, Italiju, SAD i Velike Britaniju, a po 3 Austriju, Holandiju i Švedsku.

DUŽINA RADA U INOSTRANSTVU PREDUZETNIKA IZ SRBIJE

Zemlje iz kojih su se preduzetnici vratili, ili rade transnacionalno: Nemačka, Slovenija, Belgija, Italija, SAD, Velika Britanija, Austrija, Holandija, Švedska, Danska, Francuska, Španija, Švajcarska, Rusija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Republika Srpska, Severna Makedonija, Ekvatorijalna Gvineja, Finska, Irak, Irska, Japan, Kipar, Kina, Kanada, Mađarska, Portugalija, Turska, UAE, Ukrajina.

Oblasti u kojima su radili u inostranstvu veoma su raznovrsne: građevina (9), proizvodnja (vazdušnih letilica, delova od gume i plastike za auto-industriju i delova za solarne panele, nameštaja po meri za brodove - kargo i putničke, opreme za podizanje i prenošenje tereta, tekstilnih proizvoda, alata i bele tehnike, delova od armiranog poliestera), IT sektor (8), metalna industrija (6), pružanje usluga (digitalna štampa, knjigovodstvo, konsultantske usluge, agencija za nekretnine, agencija za posredovanje u zapošljavanju), trgovina (5), finansije (berza, investiciono bankarstvo), telekomunikacije, auto industrija, transport, vazdušni prevoz, CRM - institucionalni nameštaj, tekstil, vending, rashladna

tehnika, tehnička ispitivanja i analize, energetski sektor, farmaceutska proizvodnja i distribucija.

Dodatna analiza ovih preduzeća čiji su vlasnici ili direktori imali iskustvo rada u inostranstvu, pokazuje da se radi o velikim (38%) i srednjim (33%) preduzećima u sektoru usluga (36%). Takođe, radi se o angažovanim preduzećima koja su učestvovala u kreiranju i/ili implementaciji razvojnih i migracionih politika (33% vs 20%), a učestvovali bi u izradi akcionih planova (31% vs 20%), koristili su državne podsticaje (30% vs 20%), davali predloge za saradnju sa dijasporom (30% vs 21%), upoznati su sa kvalifikacijama migranata i zaposlili bi ih (30% vs 17%), u većem procentu nego preduzeća čiji vlasnici i direktori nemaju iskustvo boravka u inostranstvu.

Peti cilj Akcionog plana Strategije o ekonomskim migracijama 2021-2027 “Stvaranje uslova za praćenje, podsticanje i podršku povratnim i cirkularnim migracijama” pokazuje koliko su ove migracije važne kao mogući odgovor na potrebe tržišta rada, ali i nedovoljno istražene da bi mogle da se razviju politike i programi koji bi iskoristili razvojni potencijal ovih migracija.

PREPORUKE:

- Budući da je Srbija u značajnoj meri izvoznica rada, potrebno je **istražiti i podržati radne migracije. Potrebno je istražiti na koji način cirkularne i povratne migracije utiču na privredu Srbije i kako se može iskoristiti njihov potencijal za razvoj privrede**, te razviti adekvatne migracione i razvojne politike, u saradnji sa zemljama destinacije. Privatni sektor bi trebalo angažovati u istraživanju uticaja radnih migracija na njihovo poslovanje, kao i u procesu kreiranja migracionih i razvojnih politika.
- Veliki migracioni tokovi u Nemačku ukazuju na važnost istraživanja tih tokova i posledica migracionih politika Nemačke na privredu Srbije, kao i saradnje u razvijanju migracionih politika koje bi bile trostruki dobitak – za migrante, privredu Srbije i privredu Nemačke. Takođe je važno **unaprediti uslove rada u sektorima iz kojih najviše radnika odlazi u inostranstvo** (tekstilna industrija, metalna industrija, ugostiteljstvo, usluge transporta), **zaštiti radna i socijalna prava radnika dok borave u inostranstvu i omogućiti im nesmetan povratak i podržati njihovu reintegraciju**, odnosno, prenos znanja i iskustva preduzećima u Srbiji.
- U fokus grupama se pokazao **nedostatak ženske radne snage**, koja je onemogućena da se uključi u tržište rada zbog tradicionalnog prepuštanja kućnih obaveza i brige oko dece i starijih članova domaćinstva ženama. Zato ih je po-

trebno **podržati da se uključe na tržište rada i ostvare ravnopravan položaj sa muškarcima**, uključujući i podelu porodičnih obaveza.

- Potrebno je identifikovati **preduzetnike-povratnike, ispitati u kojim sektorima postoji brain gain, utvrditi i upotrebiti njihovo znanje i iskustvu u Srbiju, identifikovane prepreke ukloniti, a dobre prakse promovisati.**

STAVOVI PRIVREDNIKA O MOGUĆNOSTIMA RADNOG ANGAŽOVANJA MIGRANATA IZ TREĆIH ZEMALJA

Pitanje radnog angažovanja različitih kategorija migranata i dalje je tema koja zaokuplja pažnju uskog kruga zainteresovanih aktera, istraživača, predstavnika međunarodnih i organizacija civilnog društva, kao i nadležnih organa za integraciju lica kojima je priznat azil. Sprovedene analize i istraživanja fokusirali su se na doprinos ličnom razvoju, sigurnosti i stvaranju “povoljnije klime” za uspešnu integraciju, dok je, u manjem obimu, pažnja bila usmerena ka humanom potencijalu, modalitetima uključivanja humanog kapitala migranata u ekonomski razvoj. Sistemski pristup u privredi kroz projekte i/ili programe institucionalnih ili vaninstitucionalnih aktera izostaje, iako **privredni sektor, pored ostvarivanja ciljeva koji se vezuju za društveno–odgovorno poslovanje, može ostvariti najdirektnije pozitivne efekte od zapošljavanja migranata, ukoliko postoji jasan ekonomski interes.**

Prema nalazima istraživanja, **82.5% privrednika odgovorilo je da uopšte nisu upoznati sa radnim kvalifikacijama migranata iz trećih zemalja i mogućnostima njihovog zapošljavanju u Srbiji.** Slična su i iskustva međunarodnih i organizacija civilnog društva. Informisanje poslodavaca o uslovima pod kojim različite kategorije mogu biti radno angažovane, uglavnom, su sprovodili kao deo pripremnih aktivnosti i pretežno prema „poznatim“ poslodavcima sa kojima su ostvarili inicijalni kontakt (neretko kroz lične kontakte). Informisanje poslodavaca posebno dobija na značaju imajući u vidu da nemaju sve kategorije migranata mogućnost pristupa tržištu rada pod istim uslovima i u istom obimu. Istovremeno, nedovoljna informisanost može potencijalno ugroziti same poslodavce zbog kršenja pravnih normi kojima se uređuje zapošljavanje različitih kategorija migranata u R. Srbiji. Pozitivan **pomak je napravljen u domenu informisanja migranata o mogućnostima za radno angažovanje.** Pored aktivnosti koje organizacije civilnog društva sprovode u centrima sa ciljem informisanja, tokom 2020. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Komesarijat za izbeglice i migracije pokrenuli su internet stranicu koja pruža osnovne informacije za lica koja traže ili uživaju azil u R. Srbiji (<https://asylum.rs>). UNHCR i OECD upućuju da je kod radnog angažovanja migranata značajno kreiranje alata za informisanje (vodiči, platforme i sl.), ali i sprovođenje aktivnosti kojima bi se omogućio direktan kontakt sa poslodavcima. Naglašeno je i uključivanje segmenta usmerenog ka socijalno-ekonomskim faktorima specifičnim za pojedine zemlje porekla, kao i pravnih aspekata i regulative kojima se uređuje postupak radnog angažovanja u različitim formama. Pored formalno-pravnih aspekata, posebno je značajno da se poslodavcima učine

dostupnim **informacije o radnim kvalifikacijama i obrazovnoj strukturi različitih kategorija migranata**. U tom segmentu i dalje su prisutni brojni izazovi. Pokazatelji o radnom iskustvu i obrazovnim profilima sistematično se vode za lica kojima je priznat azil (KIRS), odnosno, licima koja se posle ostvarivanja prava na radnu dozvolu nalaze na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje. Dodatno, najveći broj lica iz populacije migranata ne poseduje odgovarajuće dokumente kojima bi dokazali obrazovanje i kompetencije. U uporednoj praksi posebno se ističe značaj dizajniranja posebnih mehanizama za procenu radnih kompetencija, u čije kreiranje i sprovođenje, pored nadležnih službi, treba uključiti i predstavnike privrednika.

U pogledu **mogućnosti zapošljavanja, 59.9% privrednika** iskazalo je spremnost da radno angažuje migrante, dok najniži nivo interesovanja postoji u pogledu mogućnosti sprovođenja obuka i iznosi 30.8%. Mogu se uočiti preklapanja u pogledu razloga koje privrednici navode u pogledu mogućnosti radnog angažovanja i mogućnosti organizovanja obuka (pretežno je u pitanju činjenica da se prednost daje domaćem stanovništvu, ali i razlozi nepostojanja potrebe za dodatnim kadrom, jezička barijera, priznanje diploma i prethodnih kvalifikacija, kao i poznavanje radne etike). Dodatno, privrednici navode i razloge koje se isključivo odnose na jedan od ponuđenih modaliteta uključivanja migranata. **Kod privrednika koji su izrazili spremnost da radno angažuju migrante izražen je tržišno orjentisani stav.** Pozitivno je da postoje primeri i onih privrednika koji su preduzeli i konkretne korake kako bi se nadomestili nedostatke za odgovarajućim kadrom angažovanjem migranata.

„Trenutno u našem regionu nema dovoljno radnika bravar-zavarivač. Pre korone smo bili u kontaktu sa centrom u Bogovađi, međutim, zbog korone smo stali sa tom vrstom potražnje radnika. Nemamo problem da zaposlimo migrante koji odluče da život nastave u Srbiji“. Pomenuti stavovi potvrđuju se i kroz nalaze fokus grupa: „ Ne vidim ništa loše u tome, sve dok postoji znanje i kompetencije. Ne očekujem veće probleme ukoliko imaju pravo da rade“

(učesnik fokus grupe iz Knjaževca).

U obrazloženjima **stavova privrednika koji nisu iskazali interesovanje za učešće u obukama, dominiraju odgovori koji se vezuju za nedostatke internih kapaciteta** (manjak radnika, nedostatak vremena, potreba zapošljavanja stručnog kadra, specifičnost oblasti rada, nepoznavanje stranih jezika zaposlenih u preduzeću i slično). Privrednici koji su iskazali spremnost, navodili su oblasti, odnosno, konkretna zanimanja u vezi kojih bi učestvovali **u sprovođenju obuka, među kojima dominiraju poslovi do V stepena stručne sprema, kao što su: vodoinstalaterski radovi, pružanje usluga u profesionalnoj higijeni, tesarski i zidarski radovi, stolarski poslovi i poslo-**

vi varioca i bravara, rad u trgovini, mehaničari, vulkanizeri, geronto domaćica, proizvodnja i plasiranje pekarskih proizvoda, tapetari, obučarstvo, itd. U manjem obimu mogu se identifikovati i obuke u IT sektoru, farmaciji, stomatologiji, zdravstvu, grafičkom dizajnu. Za određeni broj odgovora nije moguće utvrditi o kojim profilima je reč, uzimajući u obzir da su privrednici navodili oblast delovanja (građevinarstvo, tekstilna industrija, oblast proizvodnih delatnosti, hotelijerstvo, oblast poljoprivrede, transport, komunalnih delatnosti, marketinga). Prema nalazima istraživanja **postoji podudarnost u pogledu (deficitarnih) zanimanja, odnosno, privrednih grana koje su, od strane privrednika, prepoznate kao mogućnost za angažovanje migranata** (građevinarstvo, sektor usluga, proizvodnja, transport, oblast poljoprivrede, tekstilna industrija, komunalne delatnosti, IT sektor, itd).

Pored razloga koji se, u širem smislu, mogu tumačiti kao ekonomski i tržišno orjentisani, primetno je i da navedeni razlozi korespondiraju sa zastupljenom percepcijom u javnosti i stavovima javnog mnjenja prema migrantima: „Srbija nije krajnja zemlja destinacije migranata i to bi bilo gubljenje vremena zbog nekog ko može sutra da ode dalje, kao što je napustio svoju zemlju“, „ Nemamo poverenje prema migrantima i mislim da smo im prolazna stanica, ne bi se dugo za državali, pa bi samim tim bi to vreme bilo izgubljeno.“

Većina pomenutih obrazloženja nespremnosti za radno angažovanje ili obuke migranata, podudaraju se sa nalazima Istraživanja ekonomskog uticaja raseljene populacije na primajuće zajednice u Republici Srbiji (Ipsos, UNDP 2019). **Rezultati oba istraživanja pokazuju da privrednici kao razloge za nezapošljavanje migranata i izbeglica ističu socio-psihološke ili kulturološke** (davanje prednosti domaćim radnicima, nepoverenje i kulturološke razlike), na koje se može direktno uticati merama migracione politike. Slične stavove izneli su i akteri koji sprovode projekte radnog angažovanja lica kojima je priznat azil i tražilaca azila.

Interesantno je da podaci Ipsos istraživanja, ukazuju **da bi i poslodavci sa trenutno negativnim stavom u pogledu zapošljavanja migranata i izbeglica, uz određene podsticaje države, ipak, bili spremni da promene svoje mišljenje, pri čemu 50% te podsticaje vidi u državnim podsticajima u novcu (dotacije za zapošljavanje migranata i izbeglica), 27% u poreskim olakšicama, a 14% u obliku drugih državnih subvencija (preostali privrednici nisu dali konkretan oblik državnih mera i podsticaja koji bi ih privoleo da zaposle migrante i izbeglice)**. Uopšteno govoreći, rezultati istraživanja u ovom segmentu ne odstupaju u velikoj meri od rezultata istih ili sličnih istraživanja u uporednoj praksi.

Interesantan je podatak da čak i u analizama i diskusijama koje su posvećene fleksibilnijim modelima radnog angažovanja (sezonsko zapošljavanje), koji su se tradicionalno vezivali za (sezonske) radnike poreklom iz drugih zemalja, ne prepoznaje mogućnost radnog angažovanja različitih kategorija migranata koji trenutno borave na teritoriji R. Srbije iako podaci iz analiza ukazuju da i dalje postoji deficit u pogledu radne snage, posebno za obavljanje poljoprivrednih sezonskih poslova, kao i da su upravo migranti bili angažovani na tim poslovima u sivoj zoni.

Istovremeno, činjenica je da u R. Srbiji nije realizovan veliki broj projekata/ aktivnosti za zapošljavanje migranata, uključujući i sprovođenje obuka sa tim ciljem. Obuke se sprovode u centrima

za azil i prihvatnim centrima, u zavisnosti od raspoloživih sredstava (pohađanje obuka i dobijanje sertifikata za zanimanja poput automehaničara, kuvara, frizera, IT eksperta, domara, frizera i krojača). **Prema KIRS-u, izazov za uključivanje većeg broja lica u sprovođenje kurseva i obuka koje organizuju sertifikovani predavači predstavlja zahtev ustanova da polaznici imaju određeni nivo znanja srpskog jezika i dokaz o završenoj osnovnoj školi, kao i da se obuke, uglavnom, sprovode u okviru centara.** Iako su kursevi za učenje srpskog jezika dostupni i u centrima za prihvatanje i u centrima za azil, u većem obimu takvi kursevi namenjeni su licima u postupku azila, odnosno, licima kojima je priznat azil. U slučaju lica sa priznatim azilom, učenje srpskog jezika predstavlja obavezu. Dodatno, UNHCR, neposredno, ili u saradnji sa implementacionim partnerima, podržava lica kojima je priznat azil i obezbeđuje ciljane obuke u zavisnosti od njihovih preferencija. U pojedinim slučajevima, takva vrsta podrške bila je praćena podrškom u vidu pribavljanja odgovarajućih sredstava za rad kao vidu podrške za započinjanje sopstvenog biznisa (gipsarsko-molerski radovi, oprema za katering, grafički dizajn itd.).

Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) izradio je inovativan i sveobuhvatan model zapošljavanja tražilaca azila i lica kojima je odobrena međunarodna zaštita i, prvi put u Srbiji, zaposleno je 20 ljudi preko projekta „Podrška u pristupu tržištu rada za tražioce azila i lica kojima je odobrena međunarodna zaštita“. Uz podršku Državnog sekretarijata za migracije, ovaj projekat sprovodi Švajcarska agencija za razvoj i saradnju. Projekat je realizovan tokom 2019. u 11 opština (Beograd, Loznica, Banja Koviljača, Tutin, Sjenica, Prijepolje, Novi Sad, Lajkovac, Valjevo, Vranje) gde su prisutni i smešteni tražioci azila i izbeglice. Takav model olakšava zapošljavanje tražilaca azila i izbeglica u fazi pre zapošljavanja, samog zapošljavanja i nakon zapošljavanja.

Pored pozitivnog primera radnog angažovanja u kome su učestvovala mala lokalna preduzeća, u R. Srbiji je započeta realizacija programa UNHCR i kompanije IKEA „Staziranje za izbeglice“, čiji je cilj sticanje novih veština radi povećanja konkurentnosti izbeglica i tražilaca azila na tržištu rada. U okviru programa, jedanaest izbeglica iz Burundije, Irana, Sudana, Južnog Sudana i Libije, radiće u različitim odeljenjima kompanije IKEA. Oba primera odlikuje direktna, kontinuirana podrška tokom radnog angažovanja koju obezbeđuju vaninstitucionalni akteri, dok se uloga institucionalnih aktera u većoj meri odnosi na formalno obezbeđivanje uslova za pristup tržištu rada.

PREPORUKE:

- **Mapiranje kompetencija i informisanje treba sprovoditi u što ranijem trenutku od dolaska migranata u R. Srbiju**, kako bi se, između ostalog, indirektno ispitala njihova spremnost za duže angažovanje u R. Srbiji, uz određeni sistem podrške.
- Presudno je uspostaviti **sistematsko praćenje radnih kompetencija i obrazovne strukture** svih registrovanih lica na teritoriji R. Srbije.
- Poželjno je kreirati instrumente kojima bi se omogućila **efikasna provera radnih kompetencija i obrazovne strukture migranata**. Treba uzeti u obzir i Preporuku Komiteta uspostavljenog Lisabonskom konvencijom o priznavanju kvalifikacija u oblasti visokog obrazovanja u Evropi, donete u novembru 2017, koja se specifično odnosi na izbeglice, raseljena lica i osobe u položaju sličnom izbeglištvu, Komplet alata za priznavanje kvalifikacija izbeglica (Toolkit for Recognition of Refugees Qualification), kao i inovativne modele za procene kompetencija i priznavanje prethodnog učenja.
- Takav sistem trebalo bi da se prati određenim programima kreiranim za motivisanje migranata čije radne i obrazovne kompetencije korespondiraju sa uočenim potrebama tržišta radne snage u R. Srbiji.
- Poželjno je dodatno podržati aktivnosti usmerene na **učenje srpskog jezika, uključujući onlajn modele, a u cilju radne aktivacije**.
- Poželjno je razmotriti uvođenje mehanizama koji omogućavaju duži boravak migranata na našoj teritoriji, uz uslov uključivanja u programe usmerene na sticanje radnih kompetencija.
- S obzirom da potencijal predstavljaju i **fleksibilni, kratkoročni modeli zapošljavanja koji se vezuju za sezonske poslove**, važno je da se najavljene izmene zakonodavnog okvira u tom domenu sagledaju i kroz prizmu različitih kategorija migranata.
- Poželjno je **kreiranja programa i aktivnosti usmerenih** ka boljem informisanju privrednika. Takvi programi trebalo bi da budu kreirani ciljano, **prema privrednicima koji posluju u delatnostima sa identifikovanim deficitom zanimanja u R. Srbiji**.
- Poželjno je razmotriti mogućnost daljeg **unapređenja internet stranice za praktično informisanje različitih kategorija migranata o obrazovanju i zapošljavanju**, na kojoj bi se informisali i privrednici. Poželjno je nastaviti sa sprovođenjem aktivnosti usmerenih **ka senzitivizaciji lokalnog stanovništva**

na način da se u većoj meri naglašavaju potencijali migracija u kontekstu ekonomskog razvoja i humanog kapitala migranata za lokalne zajednice koje primaju migrante.

- **Programe obuka koje se sprovode u centrima/od strane akreditovanih institucija treba kreirati na fleksibilan način i na dva nivoa:** jedan, prema preferencijama lica koja ostvaruju pravo na radno angažovanje u R. Srbiji i drugi prema identifikovanim deficitarnim zanimanjima, u skladu sa definisanim uslovima za svako specifično zanimanje.
- Poželjno je razmotriti **mogućnost multipliciranja i institucionalizacije projekata dizajniranih i implementiranih po modelima dobre prakse u zapošljavanju migranata, koji bi se redovno pratili i evaluirali.** Važno je da se institucionalizuju modeli saradnje između privrednog, državnog i civilnog sektora, kao i da uspostavljeni modeli podrazumevaju pružanje podrške od strane multidisciplinarnih timova u sve tri identifikovane faze koje se vezuju sa zapošljavanje migranata.
- Poželjno je razmotriti **mogućnost da se u narednom ciklusu kreiranja Akcionog plana za zapošljavanje uvrste i mere aktivne politike zapošljavanja specifično dizajnirane** za ove kategorije lica, posebno uzimajući u obzir obim neutrošenih sredstava koja se krajem godine vraćaju u budžet (prema dostupnim podacima NSZ, utrošeno je samo 59% opredeljenih sredstava u 2018, iako su sva sredstva ugovorena).

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Privatni sektor je zainteresovan da učestvuje u izradi i/ili realizaciji lokalnih akcionih planova (LAP), iako većina privrednika nikada ranije u tome nije učestvovala. Oni su posebno zainteresovani za LAP ekonomskog i društvenog razvoja, zatim LAP za mlade i LAP za zapošljavanje, a svega 5% ih je zainteresovano za LAP za grupe migranata. Međutim, primetno je nepoverenje prema donosiocima odluka, neprepoznavanje motiva za korišćenje sopstvenih resursa za „poslove koji se ne tiču procesa rada“, ali i nemotivisanost kao posledica drugačijih ekonomskih okolnosti izazvanih kovidom-19.

Preporuke za lokalne samouprave:

- **Lokalne samouprave treba pravovremeno da obaveštavaju privrednike o svojim aktivnostima u pogledu izrade i sprovođenja LAP-a.** Posebno je važno da se kroz konsultativne procese privrednicima podigne svest o potencijalu i značaju horizontalnog povezivanja i sveobuhvatnog sagledavanja razvojnih i migracionih politika. Poželjno je razmotriti *Metodologiju za integrirano planiranje loklanog razvoja* (MiPRO) - kao instrumenata za proaktivno i odgovorno upravljanje lokalnim razvojem.
- Poželjno je podsticati **funkcionalnu koordinaciju između institucionalnih mehanizama uspostavljenih na loklanom nivou**, u čijem radu je predviđeno učešće privrednika u savetima za migracije i mlade, u čijem radu predstavnici privrede trenutno ne učestvuju.
- **Poželjno je redovno anketiranje privrednika, kroz kratke forme konsultacija**, kako bi se osiguralo blagovremeno informisanje, ali i definisanje neopodnih aktivnosti, čiji značaj prepoznaju i sami privrednici.
- **Poželjno je promovisati mogućnost uključivanja privrede kroz pružanje usluga različitim kategorijama migranata**, ali i učestvovanje u promociji i kreiranju društveno-odgovornog poslovanja u ovoj oblasti, kao i razvoj zajedničkih inicijativa i projekata kojima se doprinosi ostvarivanju definisanih ciljeva migracionih politika.

Preporuke za donatorsku zajednicu:

- Poželjno je lokalne samouprave podržati u sprovođenju aktivnosti kojima bi se unapredili kapaciteti i razvili mehanizmi za ostvarivanje funkcionalne koordinacije između saveta uspostavljenih u lokalnim samoupravama.
- Poželjno je, kroz dodatno istraživanje, produbiti nalaze ovog Izveštaja. Istraživanje bi trebalo proširiti i na nacionalne politike, ali od presudnog značaja je utvrditi faktore koji opredeljuju stavove privrednika da učestvuju u kreiranju i sprovođenju planskih dokumenata koji se usvajaju na lokalnom nivou. Akcenat bi trebalo staviti na migracijske politike, imajući u vidu izuzetno nizak stepen iskazanog interesovanja privrednika.
- Od podjednakog značaja je sprovođenje analize kojom bi se na sveobuhvatan način utvrdila zastupljenost učešća privrednika, kao zasebni entiteti i kroz strukovna profesionalna udruženja, u kreiranju i sprovođenju dokumenata javnih politika.

Javno-privatno partnerstvo (JPP) pobuđuje interesovanje malog broja privrednika. Fokus grupe su pokazale da su privatni sektor i lokalna administracija nedovoljno obavešteni o konceptu i procesu njegove realizacije. Lokalne samouprave nemaju dovoljno kadrovskih kapaciteta da administrativno pokriju ceo proces organizovanja i sprovođenja partnerstva. Osim toga, građani imaju predrasude o prisustvu korupcije u ovakvom obliku saradnje.

Preporuke za lokalne samouprave:

- Lokalne samouprave treba **kontinuirano da informišu predstavnike privatnog sektora u Srbiji o konceptu JPP**, njihovom statusu u procesu i koristima i interesima koje mogu imati od uključivanja u projekte JPP.
- **Potrebno je organizovati informativne kampanje o JPP za građane**, usmerene na suzbijanje stereotipa o saradnji između privatnog i javnog sektora. PKS, lokalne samouprave, SKGO, uz podršku međunarodnih organizacija i komisije za javno-privatno partnerstvo, mogu imati ključnu ulogu u tome.
- Lokalne samouprave treba da definišu razvojene projekte, odnosno, jasne projektne ideje koje bi mogle postati projekat pogodan za predstavljanje i realizaciju u formi JPP.

Preporuke za donatorsku zajednicu:

- Potrebno je **podstaći razmenu iskustava** između lokalnih samouprava koje sprovode JPP i onih koje nemaju dovoljno iskustva, u cilju razmene dobrih praksi i ideja.
- Potrebno je dodatno ojačati kapacitete i podstaći lokalne samouprave da pristupe zahtevnom procesu JPP, uz podršku za **angažovanje nezavisnih savetnika**, koji bi lokalnim samoupravama, posebno onim koje spadaju u nerazvijene ili slabo razvijene, pomogli u razvoju projektne ideje i projektne dokumentacije za JPP.
- Potrebno je podržati lokalne samouprave **u pronalaženju investitora iz poslovne dijaspore**, u organizaciji lokalnih i regionalnih skupova koji povezuju poslovnu dijasporu, domaće privrednike i lokalnu zajednicu, kako bi se razvilo JPP.

- **Privrednici u Srbiji žele da ostvare saradnju sa dijasporom** u sledećim oblastima: ekologija - reciklaža i obnovljivi izvori energije, poljoprivreda, informaciono-komunikacione tehnologije, turizam - medicinski i banjski, kultura, trgovina, infrastruktura, građevinarstvo i dr. Načini saradnje koje predlažu su: plasiranje proizvoda i usluga, prenos znanja, iskustava, ideja i inovativnih tehnologija, investiranje, proizvodnja i zapošljavanje. Međutim, mnogi privrednici su slabo upoznati sa mogućnostima saradnje sa privrednicima u dijaspori. **Forme saradnje između institucija u Srbiji i srpske dijaspore koje su ocenjene kao najkorisnije su** onlajn platforma za lak i direktan pristup poslovnoj dijaspori, uz mogućnost predstavljanja investicionih projekata, uspostavljanje razvojne banke ili investicionog fonda dijaspore i uspostavljanje obveznica za dijasporu. Ministarstvo spoljnih poslova, Poslovni savet za dijasporu PKS i lokalne kancelarije za dijasporu ocenjeni su kao **najrelevantnije institucije za saradnju sa dijasporom**.

Preporuke za lokalne samouprave:

- Lokalne samouprave treba da **procene postojeće načine saradnje sa dijasporom**. Treba da preispitaju delotvornost rada lokalnih kancelarija za saradnju sa dijasporom do sada, kao i funkcionalnost aktuelne baze podataka o dijaspori, kao osnove za budući razvoj ovog institucionalnog okvira. Kao rezultat

procene, **treba izraditi efikasne i funkcionalne baze podataka**, uzimajući u obzir najbolje prakse za komunikaciju sa dijasporom koje bi privukle više pripadnika dijaspore da se uključe u razvojne procese i da budu uneti u odgovarajuće baze podataka. Takođe, potrebno je razviti **održivi institucionalni odgovor za saradnju sa dijasporom na lokalnom nivou**. Uporedna studija je otkrila nekoliko opcija za institucionalizaciju kontakt tačke na lokalnom nivou. *Opcija 1* podrazumeva uspostavljanje lokalnih kancelarija ili tela zaduženih za saradnju sa dijasporom. *Opcija 2* podrazumeva davanje novih nadležnosti postojećoj instituciji koje bi bile usmerene na saradnju sa dijasporom.

- Saradnja između preduzetnika iz dijaspore i Srbije najbolje se podstiče **podržavanjem projekata za koje su oni izrazili interesovanje**. Projekti uključuju zajedničko finansiranje koje obezbeđuje dijaspora, lokalna zajednica i donatorska zajednica u cilju otvaranja novih radnih mesta i novih tržišta, omogućavanje mentorstva i prenosa znanja koje dijaspora ima i koje predstavlja njen najvredniji potencijal.
- **Potrebno je promovisati podsticaje države i druge prednosti saradnje između privrednika iz Srbije i dijaspore, kao i prednosti poslovanja u Srbiji** - jednostavna i jeftina procedura za osnivanje firmi, niži troškovi poslovanja, dostupnost kvalifikovane radne snage, pristup ka dva velika tržišta – Rusiji i Kini, društveni kapital, **podsticaji države za privrednike**, naročito za zapošljavanje povratnika i stranaca, kao i postojeći **primeri dobre saradnje**.
- Potrebno je **ukloniti prepreke za saradnju privrednika iz Srbije i dijaspore**: nedostatak informacija o investicionim potencijalima, poslovnom okruženju i mogućnostima na lokalnom nivou; neadekvatni kapaciteti lokalne samouprave, spora i korumpirana birokratija, nepovoljan poreski sistem, nepostojanje systemske podrške za saradnju između obrazovnog sistema i industrije, nedostatak transparentnosti. **Trebalo bi da dijaspora može da prijavljuje ne-regularnosti i prepreke sa kojima se suočava u praksi nadležnom kontaktu za saradnju sa dijasporom** i da se radi na njihovom uklanjanju.

Preporuke za Vladu Srbije:

- U pogledu digitalizacije rada državne uprave i lokalne samouprave, potrebno je **uspostaviti onlajn platformu preko koje bi se olakšala saradnja sa dijasporom na nacionalnom nivou i na nivou lokalne samouprave u R. Srbiji, u skladu sa potrebama, ljudskim i finansijskim kapacitetima**. Ta platforma bi trebalo da bude informativnog karaktera za dijasporu i da ima funkcije koje pomognu u ispunjavanju njihovih potreba. ICMPD razvija onlajn platformu Privredne komore Srbije „Poslovni atlas Srbije i dijaspore“, namenjen povezivanju kompanija iz Srbije sa preduzećima iz dijaspore, kao i naše dijaspore

sa stranim preduzećima. Lekcije naučene iz njene primene treba koristiti za dalja unapređenja.

- Potrebno je **izraditi studiju izvodljivosti** sa ciljem uspostavljanja posebnog mehanizma za privlačenje investicija dijaspore u različite finansijske instrumente. To je, takođe, prilika da se ispita izvodljivost uvođenja posebnog finansijskog instrumenta, poput obveznica za dijasporu, odnosno, da se ispita isplativost stvaranja posebnog fonda za investicije iseljeničtva.
- Potrebno je posebnu podršku obezbediti za dalje **programsko jačanje** Poslovnog saveta za dijasporu PKS pošto je on prepoznat kao značajan format i institucija u saradnji sa dijasporom. Programsko jačanje, pre svega, treba usmeriti na jačanje privrednih veza između iseljenika i domaćih privrednika. Regionalne privredne komore bi imale veliku ulogu u prezentovanju privrednih potencijala za saradnju unutar različitih regiona u Srbiji. U tom smislu i bilateralne privredne komore mogu imati važnu ulogu u povezivanju domaće privrede i poslovne dijaspore.
- Na nacionalnom i lokalnom nivou, potrebno je pristupiti **organizaciji skupova** koji okupljaju domaće privrednike i poslovnu dijasporu u cilju uspostavljanja partnerstava, zajedničkih projekata i razmene iskustava. Lokalne zajednice, u saradnji sa PKS, treba da pripreme **multimedijalne prezentacije investicionih projekata** za zajedničko finansiranje, uključujući i JPP.
- Na nacionalnom nivou, potrebno je pokrenuti **dijalog o revitalizaciji** nacionalnih institucija za saradnju sa dijasporom, kroz puno poštovanje racionalnosti, funkcionalnosti i koordinisanosti nadležnih tela.

Preporuke za donatorsku zajednicu:

- Potrebno je podržati lokalne zajednice u **mapiranju, izradi i ažuriranju baza podataka** o iseljeničtva, kao i u definisanju formi **saradnje sa dijasporom**. Potrebno ih je podržati u **finansiranju projekata čiji je cilj da poveže dijasporu i lokalne zajednice**. Program koji bi podržavao tu saradnju uključio bi zajedničko finansiranje dijaspore, lokalne zajednice i donatorske zajednice.
- Potrebno je podržati izradu **evaluacionog izveštaja** o učinkovitosti i radu postojećih lokalnih kancelarija za saradnju sa iseljeničtva i funkcionalnosti postojećih baza podataka o iseljenicima, kao osnovu za budući razvoj ovog institucionalnog okvira. Nalazi te evaluacije bili bi osnova za pristup koji teži održivom institucionalnom odgovoru za saradnju sa iseljeničtva na lokalnom nivou.

- Donatorska zajednica bi trebalo da **podrži koordinaciju lokalnih tela sa nacionalnim telima za saradnju sa dijasporom**, pogotovo sa Poslovnim savetom za dijasporu PKS, kao i razmenu iskustva i međusobnu saradnju lokalnih tela.
- **Radne migracije utiču na poslovni sektor tako što, s jedne strane, dovode do manjka radne snage, a, s druge strane, radni migranti primenjuju svoje znanje i iskustvo u preduzećima u Srbiji.** Odlaze radnici svih struka i stepena obrazovanja, prvenstveno u Nemačku, ali i brojne druge zemlje – Austrija, Kanada, Slovenija, Italija, Rusija, i dr. Nedostatak ženske radne snage je identifikovan kao problem jer se čini da je ta radna snaga onemogućena da se uključi u tržište rada zbog tradicionalnog prepuštanja kućnih obaveza i brige oko dece i starijih članova domaćinstva ženama. Međutim, **preduzeća vlasnika i direktora koji su radili u inostranstvu angažovanja su od onih čiji vlasnici ili direktori nisu ranije radili u inostranstvu.** Na primer, više ih je učestvovalo u kreiranju i/ili implementaciji razvojnih i migracionih politika, spremniji su da učestvuju u izradi akcionih planova, koristili su državne podsticaje, davali su predloge za saradnju sa dijasporom i više su upoznati sa kvalifikacijama migranata i spremni su da ih zaposle. **Pandemija kovida-19** povećala je broj nezaposlenih cirkularnih i sezonskih radnika. Međutim, eventualno popuštanje mera i otvaranje granica može dovesti do nove emigracije i produbljanja potreba za radnom snagom, koja je već deficitarna na našem tržištu rada.

Preporuke za Vladu Srbije:

- S obzirom na to da je R. Srbija veliki izvoznik radne snage, potrebno je **istražiti kako cirkularne i povratne migracije utiču na privredu R. Srbije i kako se može iskoristiti njihov potencijal za razvoj privrede**, te razviti adekvatne migracione i razvojne politike, u saradnji sa zemljama destinacije. Privatni sektor bi trebalo angažovati u istraživanju posledica radnih migracija po njihovo poslovanje, kao i u procesu kreiranja migracionih i razvojnih politika.
- Veliki migracioni tokovi u Nemačku ukazuju na **važnost istraživanja tih tokova i posledica migracionih politika Nemačke na privredu Srbije**, kao i na važnost saradnje u razvijanju migracionih politika koje bi donele trostruku korist – za migrante, privredu Srbije (uključujući privatni sektor) i privredu Nemačke. Takođe je važno **unaprediti uslove rada u sektorima iz kojih najviše radnika odlazi u inostranstvo** (tekstilna industrija, metalna industrija, ugostiteljstvo, usluge transporta), **zaštiti radna i socijalna prava radnika dok borave u inostranstvu i olakšati im povratak i podržati njihovu reintegraciju, kao i prenos njihovog znanja i iskustva preduzećima u Srbiji.**
- **Potrebno je identifikovati preduzetnike-povratnike.** Potrebno je ispitati koji sektori imaju korist od priliva mozgova (**brain gain**). Potrebno je evidentirati

lekcije koje povratnici nauče tokom povratka i prenosa znanja u Srbiji. Kao rezultat, potrebno je ukloniti prepreke koje se identifikuju i promovisati dobre prakse.

- **Potrebno je uzeti u obzir rodni aspekt u svim istraživanjima i politikama koje se kreiraju na osnovu tih istraživanja.**

Pandemija je negativno uticala na poslovanje preduzeća iz našeg uzorka zbog odsustava zaposlenih, manjih mogućnosti klijenata i manje potražnje, ugroženosti poslovnih partnera i rasta cena sirovina. Takođe, 6% firmi je otpustilo radnike. U većem procentu su pogođena preduzeća u sektoru trgovine, prerađivačke industrije i rudarstva i sektoru usluga, a u manjem procentu u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva i sektoru građevine. Više su pogođene žene-preduzetnice i porodična preduzeća.

Preporuke za Vladu Srbije:

- **Država treba da nastavi sa merama podrške privredi u vreme pandemijske krize i da nastavi da prati njene efekte na preduzeća, pogotovo za preduzetnice koje su najugroženije.**
- Moguća su dva scenarija **emigracije iz Srbije tokom i posle pandemije** za koje država treba da se pripremi – *usporena emigracija iz Srbije* i *ponovno ubrzavanje emigracije iz Srbije*. U prvom slučaju potrebno je razviti mere reintegracije povratnika na tržište rada i time obezbediti nadoknadu nedostajuće radne snage u Srbiji. U drugom slučaju, potrebna je podrška u njihovom legalnom odlasku i ostvarivanju radnih i socijalnih prava u zemljama destinacije i omogućavanju cirkularnog obrasca funkcionisanja. Moguća je i *kombinacija scenarija* – olakšano i ubrzano kretanje za određene profile. U svakom slučaju, potrebno je **unaprediti statistiku praćenja migracija i istraživati efekte pandemije i preduzetih mera za njihovo ublažavanje**. Penzionere treba podržati u reintegraciji za aktivno učešće u lokalnoj zajednici.
- Pandemija je dovela do novih **potreba na tržištu radne snage i zahteva u pogledu drugačijih/prilagođenih kompetencija i veština radnika**, tako da će postojati potreba za kreiranje aktivnih mera zapošljavanja, odnosno, programa dokvalifikacija i programa sticanja veština. Od posebnog značaja je kreiranje programa za sticanje digitalnih veština.

- U kriznoj situaciji kao što je pandemija, **potrebno je podržavati građane Srbije koji se nalaze izvan zemlje, uključujući i dijasporu.** Dijaspore ima veliki potencijal da podrži svoje državljane u kriznim okolnostima kada se razvija najveća empatija i zajedništvo.
- **Stavovi privrednika i njihova iskustva tokom produženog trajanja pandemije treba da budu uzeti u obzir** prilikom izrade novih razvojnih politika zemalja i lokalnih zajednica, uključujući i migracione politike.

- **Više od polovine privrednika iskazalo je spremnost da radno angažuje migrante iz trećih zemalja, dok je jedna trećina privrednika, uglavnom onih koji imaju dovoljno internih kapaciteta za obuku, izrazila spremnost da im obezbedi obuku.** Među obukama za migrante dominiraju one za poslove do V stepena stručne spreme, kao što su: vodoinstalaterski radovi, pružanje usluga u profesionalnoj higijeni, tesarski i zidarski radovi, stolarski, poslovi varioca i bravara, rad u trgovini, mehaničari, vulkanizeri, geronto domaćica, proizvodnja i plasiranje pekarskih proizvoda, tapetari, obučarstvo, itd. U manjem obimu mogu se identifikovati i obuke u IT sektoru, farmaciji, stomatologiji, zdravstvu i grafičkom dizajnu. **Međutim, većina privrednika uopšte nije upoznata sa radnim kvalifikacijama migranata, ni sa mogućnostima njihovog zapošljavanja u Srbiji.**

Preporuke za Vladu Srbije:

- Potrebno je da se **u što ranijoj fazi od dolaska migranata u Srbiju, mapiraju njihove kompetencije i da im se pruže potrebne informacije,** kako bi se direktno ispitala njihova spremnost da ostanu duže u R. Srbiji, uz obezbeđivanje sistema podrške i mogućnosti za zapošljavanje. Od suštinskog je značaja uspostaviti **systemske praćenje radnih kompetencija i obrazovne strukture** svih osoba čije prisustvo je registrovano u R. Srbiji i napraviti alate koji će omogućiti **efikasno testiranje radnih kompetencija migranata i njihove obrazovne strukture.**
- Da bi se olakšalo zapošljavanje, **migrante treba osnažiti,** prvenstveno tako što će učiti srpski jezik, uključujući i **onlajn modalitete učenja. Programi obuke koje u centrima sprovode akreditovane institucije treba da budu fleksibilni i na dva nivoa:** jedan model prilagođen preferencama osoba koje imaju pravo da rade u Srbiji i drugi model koji bi nudio mogućnost obuke za

struke koje se traže na tržištu, u skladu sa zahtevima koji su utvrđeni za svaku posebnu struku. **Potrebno je uvesti mehanizme koji omogućuju migrantima da duže ostanu u Srbiji**, pod uslovom da učestvuju u programima usmerenim na sticanje radnih kompetencija. S obzirom da **fleksibilni kratkoročni modeli zapošljavanja za sezonske poslove takođe imaju potencijal**, važno je pratiti najavljene izmene i dopune zakonodavnog okvira kroz prizmu različitih kategorija migranata.

- **Potrebno je poboljšati način na koji se stupa u kontakt sa privrednicima** osmišljavanjem programa i aktivnosti usmerenim na privrednike koji se bave oblastima u kojima postoji potražnja za određenim profesijama. **Važno je još više unaprediti vebsajt za postavljanje praktičnih informacija namenjenih različitim kategorijama migranata u vezi sa obrazovanjem i zapošljavanjem**, koji bi, istovremeno, pružio neophodne informacije privrednicima.
- Važno je nastaviti sa aktivnostima usmerenim na **senzitivisanje lokalnog stanovništva**, tako da se više naglašavaju potencijali koje migracije nose u kontekstu ekonomskog razvoja i ljudskog kapitala migranata za lokalne zajednice u koje dolaze.
- **Važno je identifikovati i institucionalizovati dobre modele saradnje privrednika, vlasti i civilnog sektora u zapošljavanju migranata** i da uspostavljeni modeli podrške uključuju multidisciplinarne timove (pravnici, službenici za socijalnu integraciju, fasilitatori za zapošljavanje, prevodioci/kulturni medijatori, dobrovoljci) u sve tri identifikovane faze vezane za zapošljavanje migranata (pre zapošljavanja, zapošljavanje i faza nakon zapošljavanja). Ove timove i njihove aktivnosti **treba redovno procenjivati i pratiti**.
- **Mere aktivne politike zapošljavanja za migrante treba integrisati u naredni ciklus planiranja aktivnosti za zapošljavanje koje bi bile osmišljene** za ove kategorije ljudi, posebno uzimajući u obzir obim nepotrošenih sredstava koja se vraćaju u državni budžet.

ANEKS 1 - UPITNIK

“RAZVOJNI POTENCIJALI POSLOVNE DIJASPORE I MIGRACIJA”

Cilj upitnika

UNDP je međunarodna organizacija koja u Srbiji sprovodi Globalni zajednički projekat „**Migracije u funkciji održivog razvoja**“ čiji je jedan od ciljeva jačanje Poslovnog saveta za dijasporu PKS. U okviru ovog projekta, UNDP istražuje mogućnosti i interesovanje privatnog sektora za uključivanje u procese kreiranja i sprovođenja migracionih politika i konkretnih inicijativa na nacionalnom i lokalnom nivou, a u cilju zadržavanja radne snage i prevazilaženja deficita na tržištu rada. Istraživanje se sprovodi u 8 zemalja, među kojima je i Srbija. Projekat finansira Švajcarska agencija za razvoj (SDC), a sprovode Međunarodna organizacija za migracije (IOM) i Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP).

Pozivamo vas da ispunite ovaj upitnik koji je sastavljen sa ciljem da utvrdimo interesovanje i kapacitete privrednika u Srbiji i dijaspori da učestvuju u formulisanju i implementaciji migracionih politika i planova. Ovaj zadatak od izuzetne važnosti, ujedno je i veliki izazov jer, s jedne strane, postoji potreba za razvojem ekonomije bazirane na znanju i inovacijama dok se, istovremeno, suočavamo sa smanjenjem radno sposobnog stanovništva usled starenja i odlaska u inostranstvo.

Molimo vas da upitnik ispunjava osoba koja je upoznata sa celokupnim funkcionisanjem preduzeća, u najboljem slučaju vlasnik/ca, direktor/ka preduzeća. Privredna komora Srbije vodiće proces prikupljanja i obrade podataka, a svi partneri strogo će se pridržavati poverljivosti informacija. Samo će istraživački tim imati pristup informacijama. UNDP deo upitnika i podaci biće sumirani u izveštaj koji će se koristiti za razvoj lokalnih ekonomskih i migracionih politika.

Prvi deo – Osnovni podaci

U uvodnom delu upitnika traže se informacije o Vama i Vašem preduzeću. Ukoliko imate više preduzeća, molimo Vas da unesete informacije za svako preduzeće.

1. Naziv preduzeća/preduzetničke radnje:

2. Matični broj preduzeća:

3. Navedite godinu osnivanja preduzeća:

4. Upišite broj zaposlenih u preduzeću:

5. Navedite mesto sedišta Vašeg preduzeća:

6. Označite u kom geografskom području poslujete (moguće je označiti više opcija):

- Beograd
- Vojvodina
- Zapadna Srbija
- Centralna Srbija
- Istočna Srbija
- Južna Srbija
- Zapadni Balkan
- DACH region (Austrija, Nemačka i Švajcarska)
- Evropa (isključujući DACH region)
- Međunarodni prostor izvan Evrope

7. Koji je sektor i glavna delatnost Vašeg preduzeća?

- Šifra delatnosti iz APR:
- Pretežna šifra delatnosti (ukoliko se razlikuje od zvanične): _____

8. Molimo Vas da označite na koji način je pandemija izazvana kovidom-19 uticala na poslovanje vašeg preduzeća. (Moguće je izabrati više odgovora)

- Nije uticala na naše poslovanje.
- Kupci/klijenti su teško pogođeni i potražnja je manja od uobičajene.
- Ukupan prihod za održavanje postojećeg nivoa zaposlenosti i poslovanja je neadekvatan.

- Poslovni partneri su teško pogođeni i ne rade uobičajeno, što negativno utiče na naše poslovanje.
- Zaposleni su odsutni s posla zbog bolesti ili mera/ preporuka Vlade.
- Morali smo da otpustimo neke zaposlene.
- Dobavljači nisu u mogućnosti da isporuče robu/ sirovine.
- Sirovina/ nabavka je postala skupa.
- Potreba za našim proizvodima/uslugama je porasla u uslovima kovida-19.
- Promenili smo način poslovanja (npr. prešli smo na onlajn prodaju).
- Nešto drugo, napišite šta:

9. Ukoliko ste morali da otpustite zaposlene zbog pandemije izazvane kovidom-19, molimo Vas da napišete njihov broj i profesionalni profil:

10. Molimo Vas da, ukoliko je vlasnik/ca ili osnivač/ica preduzeća, pripadnik/ca jedne od sledećih grupacija (za koje se planiraju specifični programi podrške), označite koje:

- Žene preduzetnice
- Porodična preduzeća
- Osobe sa invaliditetom
- Savez zemljoradničkih zadruga
- Nacionalna manjinska zajednica
- Ukoliko želite, navedite o kojoj manjinskoj zajednici je reč:

Moguće je izabrati više odgovora.

Deo drugi– Migracije i razvoj (opšta pitanja)

Angažovanje privrede u izradi i implementaciji razvojnih i migracionih politika. Ovaj deo upitnika sadrži opšta pitanja o mogućnostima angažovanja privrede u izradi i implementaciji razvojnih i migracionih politika i korišćenju podsticajnih mera namenjenih privredi od strane države.

1. Molimo Vas da označite vrstu/vrste saradnje privrede i lokalnih aktera na izradi ili realizaciji razvojnih i migracionih politika u kojoj/kojima ste učestvovali:

- Izrada lokalnih planova za realizaciju migracionih politika i politika ekonomskog i društvenog razvoja
- Privatno-javna partnerstva
- Ulaganje u razvoj lokalne infrastrukture
- Pružanje humanitarne pomoći ugroženima
- Investiranje u socijalne i zdravstvene usluge
- Investiranje u grinfield (ulaganje na zemljištu na kome nema ništa izgrađeno) i braunfield (oživljavanje starih objekata) portfolio
- Osnivanje zadruga
- Podrška habovima i biznis inkubatorima
- Ulaganje u visokokvalifikovanu radnu snagu
- Prenos napredne tehnologije
- Širenje dobre prakse poslovanja
- Mentorstvo drugim preduzetnicima i/ili njihovim zaposlenima/ studentima
- Lobiranje stranih kompanija da ulažu u Srbiju
- Novčane doznake iz inostranstva (slanje i primanje novca iz inostranstva u Srbiji)

Ukoliko ste imali neko od navedenih angažovanja, ili planirate da ih imate, molimo Vas da detaljnije opišete vrstu angažovanja, kako je došlo do njega i kada (ili plan koji imate). Možete da navedete i angažovanje koje nije na listi. Ukoliko niste imali neko od gore navedenih angažovanja, ili/i ne želite da imate, molimo Vas da objasnite zašto.

2. Molimo Vas da označite lokalni akcioni plan (ili planove) u čijoj izradi i/ili realizaciji biste Vi učestvovali:

- **Lokalni akcioni plan za zapošljavanje** (primeri mera i aktivnosti: stručna praksa, mentoring program za start-up (Eng. start-up) kompanije, mentoring programa za mikro, male i srednje privredne subjekte (MMSP), internacionalizacija poslovanja MMSP, podrška razvoju ljudskih resursa MMSP, podsticaj socijalnog preduzetništva i sl.)
- **Lokalni akcioni plan za mlade** (primeri mera i aktivnosti: podržavati aktivizam mladih, podržavati stvaranje mladih lidera, poboljšavanje saradnje sa privatnim sektorom, podrška mladim talentima, podsticanje preduzetništva mladih, posebno socijalnog preduzetništva, podrška udruženju mladih preduzetnika i sl.)

- **Lokalni akcioni plan za grupe migranata** – izbeglice iz bivše SFRJ, interno raseljena lica sa Kosova i Metohije, povratnici po readmisiji, tražioci azila (primeri mera i aktivnosti: podsticaj zadrugarstva, socijalno preduzetništvo, kooperacija sa gazdinstvima, prenos tehnologije, mentorstvo, mala i srednja preduzeća i sl.)
- **Lokalni akcioni plan ekonomskog i društvenog razvoja** (primeri mera i aktivnosti: podrška razvoju MSP, reformi i digitalizaciji javne uprave, investiranje i razvoj reciklažne industrije i razvoja ekološke zaštite, unapređenje socijalnih usluga i sl.)

Molimo Vas da napišete na koji način biste učestvovali u kreiranju i realizaciji izabranog plana ili planova. Možete da navedete i plan koji se ne nalazi na listi. Ukoliko ne želite da učestvujete u izradi i realizaciji ni jednog plana, molim Vas da napišete zašto.

3. Šta mislite o javno-privatnom partnerstvu kao modelu razvoja lokalne zajednice? Koliko je koristan? Koliko je izvodljiv? Šta bi olakšalo ili podstaklo njegovu realizaciju?

4. Molimo Vas da označite državne podsticaje usmerene na olakšano zapošljavanje koje ste koristili:

- Do 70% oslobađanja od poreza i doprinosa za novo zapošljavanje
- 70% umanjene osnovice poreza i doprinosa za zapošljavanje mladih povratnika
- 70% manja osnovica poreza i doprinosa za zapošljavanje povratnika i stranaca
- Brže dobijanje radnih dozvola za strance
- Brža i lakša nostrifikacija stranih diploma
- Poreska olakšica "Step up in basis"

5. Molimo Vas da napišete u kojim oblastima i na koji način bi preduzetnici iz Srbije i preduzetnici iz dijaspore mogli da sarađuju kako bi doprineli društveno-ekonomskom razvoju njihove lokalne zajednice u Srbiji:

6. Molimo Vas da procenite ocenom od 1 do 5 koliko su sledeće forme organizovanja saradnje između institucija u Srbiji i srpske poslovne dijaspore korisne (neke forme već postoje, a neke ne). Veća ocena označava veći stepen korisnosti.

- Poslovni savet za dijasporu Privredne komore Srbije 1-2-3-4-5
- Poslovni klub dijaspore 1-2-3-4-5
- Bilateralne privredne komore 1-2-3-4-5
- Globalni kongres, konferencija, samit ili sl. 1-2-3-4-5
- Sektorski kongres, konferencija, samit ili sl. 1-2-3-4-5

- Poslovni forum 1-2-3-4-5
- Formiranje organizacija civilnog društva dijaspore
- Alumni udruženja 1-2-3-4-5
- Onlajn platforma za laki i direktni pristup poslovnoj dijaspori i mogućnost predstavljanja investicionih projekata 1-2-3-4-5
- Razvojna banka ili investicioni fond dijaspore 1-2-3-4-5
- Obveznice za dijasporu 1-2-3-4-5

7. Molimo Vas da procenite ocenom od 1 do 5 koliko su ove institucije potrebne za razvijanje saradnje sa dijasporom (bez obzira da li postoje ili ne). Veća ocena označava veći stepen potrebe za određenom institucijom za razvijanje dobre saradnje sa dijasporom:

- Ministarstvo za dijasporu 1-2-3-4-5
- Uprava za saradnju sa dijasporom i sa Srbima u regionu 1-2-3-4-5
- Skupština dijaspore i Srba u regionu 1-2-3-4-5
- Ekonomski savet (sastavni deo Skupštine) 1-2-3-4-5
- Ministarstvo spoljnih poslova RS 1-2-3-4-5
- Odbor za dijasporu Narodne skupštine RS 1-2-3-4-5
- Poslovni savet za dijasporu PKS 1-2-3-4-5
- Lokalne kancelarije za dijasporu 1-2-3-4-5

8. Da li vlasnik/ca ili direkto/ka preduzeća ima iskustvo rada u inostranstvu?

- Nemam
- 1-3 godine
- 4-6 godine
- 7-9 godine
- više od 10 godina

9. Da li je neko iz Vašeg preduzeća u poslednje tri godine otišao da živi i radi u inostranstvu? DA/NE Ukoliko je odgovor DA, molimo Vas da napišete koliko osoba, kog profila i gde:

10. Koliko ste upoznati sa radnim kvalifikacijama migranata iz trećih zemalja i mogućnostima njihovog zapošljavanja u Srbiji? Označite jedan odgovor.

- Nisam uopšte upoznat/a
- Malo samo upoznat/a
- Osrednje sam upoznat/a
- Dobro sam upoznat/a
- Odlično sam upoznat/a

11. Da li biste zaposlili osobu iz populacije migranata i izbeglica ukoliko ne postoji odgovarajući kadar na tržištu rada Republike Srbije/ zemlje u kojoj živite? DA/NE

Molimo Vas da objasnite odgovor:

12. Da li bi Vaše preduzeće učestvovalo u obuci osoba iz populacije migranata i izbeglica radi sticanja kvalifikacije?

DA, u sledećim oblastima

NE Molimo Vas da objasnite zašto ne bi

Ostavite Vaše ime, prezime i kontakt/e Privrednoj komori Srbije, ukoliko ste zainteresovani da učestvujete u formulisaniu i implementaciji lokalnih migracionih politika za podsticanje lokalnog razvoja.

Hvala na saradnji!

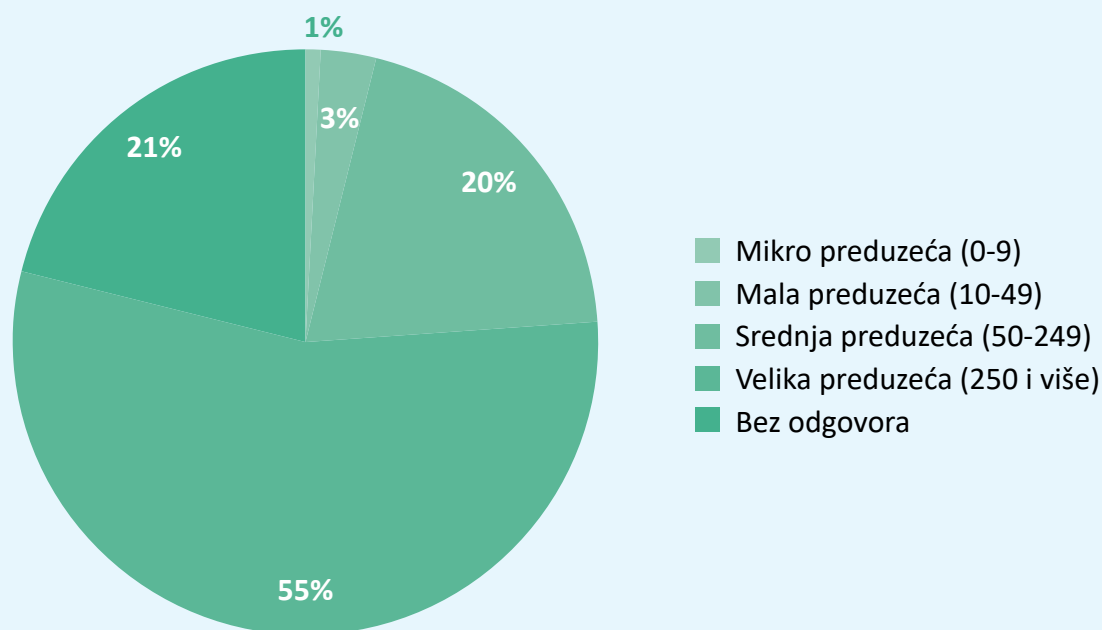
ANEKS 2 - LISTA UČESNIKA FOKUS GRUPA

- 1. Predstavnici lokalnih samouprava Knjaževac, Ivanjica i Prokuplje - 8**
- 2. Predstavnici privatnog sektora - 9**
- 3. Razvojna agencija - 1**
- 4. Nacionalna služba za zapošljavanje - 2**
- 5. Uduženje privrednika - 1**
- 6. Organizacije civilnog društva - 2**

ANEKS 3 - KARAKTERISTIKE PREDUZEĆA

U istraživanju je učestvovalo 646 preduzeća iz različitih sektora i različitih regiona Srbije. U odnosu **na veličinu preduzeća**, u najvećem procentu radi se o malim preduzećima (55%), zatim su u gotovo izjednačenom procentu učestvovala srednja (21%) i mikro preduzeća (20%), a u najmanjem procentu velika preduzeća (3%). Prema Republičkom zavodu za statistiku Republike Srbije, 2018. bilo je ukupno 87.407 aktivnih poslovnih subjekata sa 161.577 zaposlenih, od kojih su 84% mikro preduzeća, 12% mala, 3% srednja i 0.6% velika preduzeća. Prosečan broj zaposlenih po poslovnom subjektu bio je 13,3.

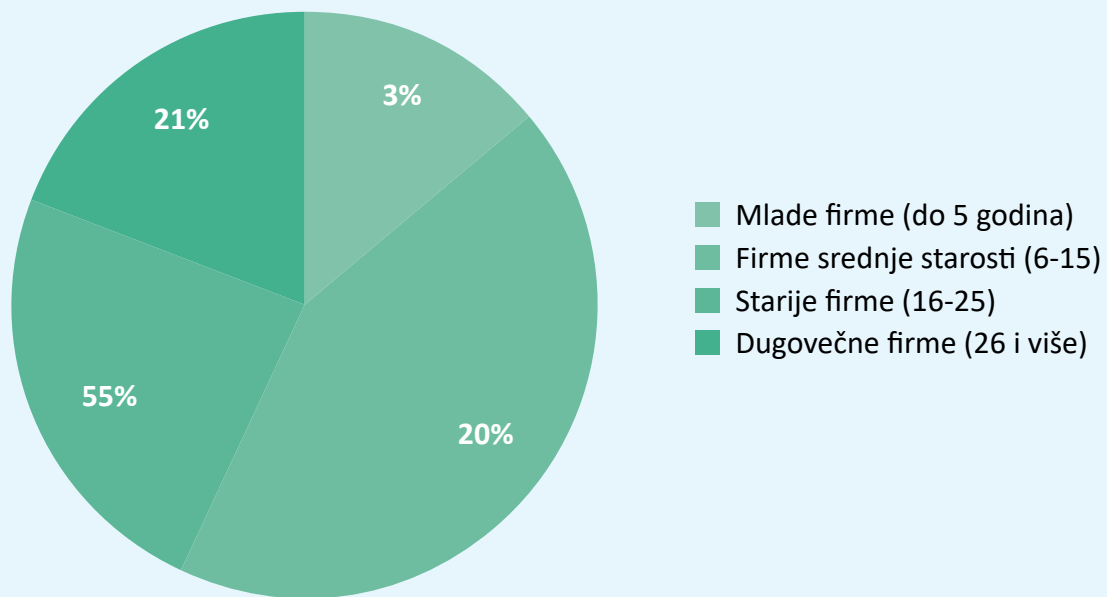
VELIČINA PREDUZEĆA

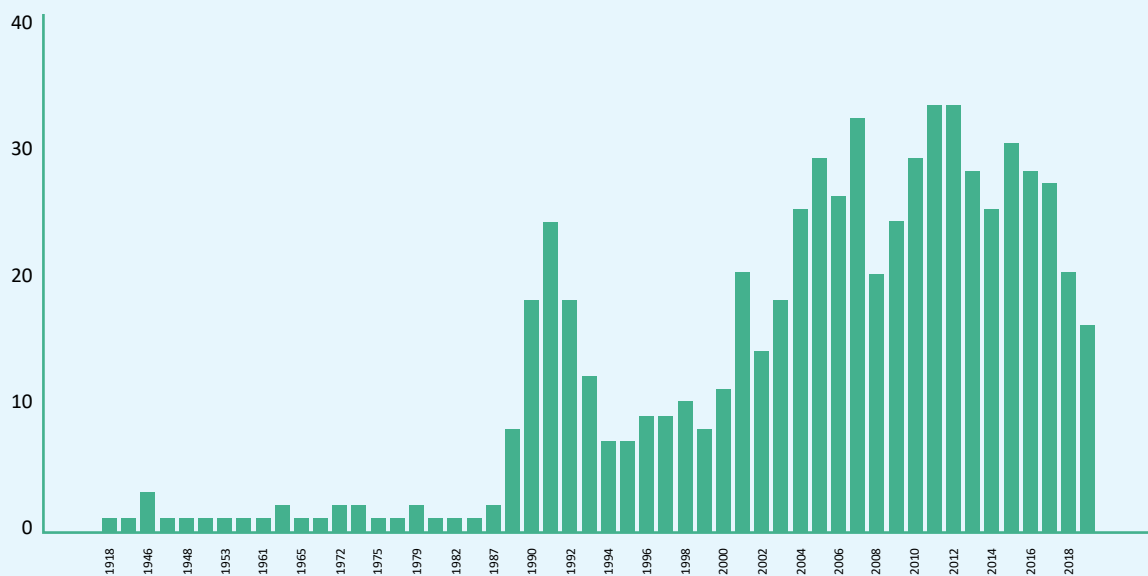
Prema **godini osnivanja, odnosno, dužini rada preduzeća**, u najvećem procentu su preduzeća srednje dužine 6-15 godina - 43%, zatim, starija preduzeća, 16-25 godina – 24%, dugotrajna preduzeća, 26 i više godina– 19%, a najmanje je mladih preduzeća, do 5 godina – 14%. Raspon osnivanja firmi kreće se od 1918. do 2019.godine.

Najviše firme osnovano je u periodu 2005 – 2017, a 2011. i 2012. Osnovana su 33 preduzeća.

DUŽINA RADA PREDUZEĆA

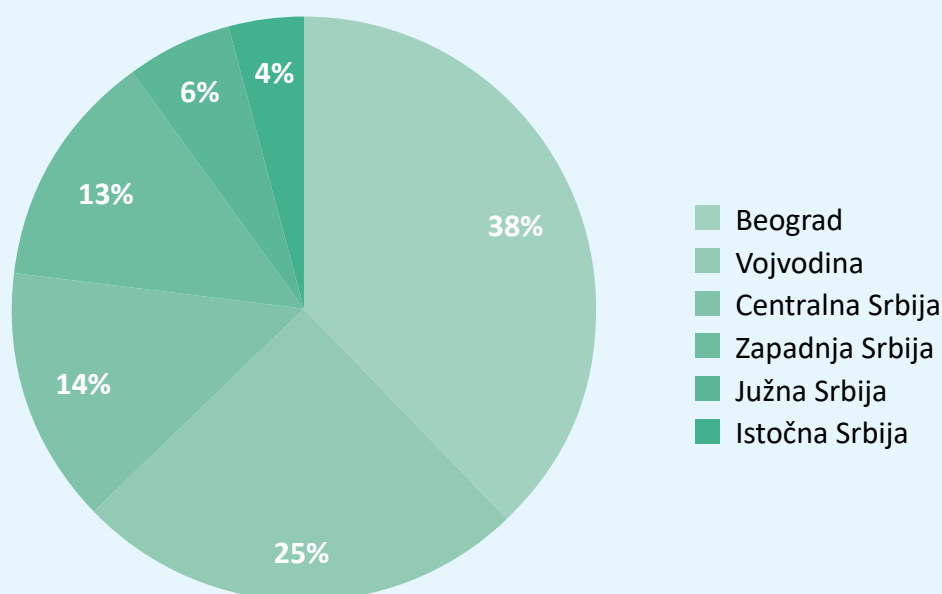

GODINA OSNIVANJA

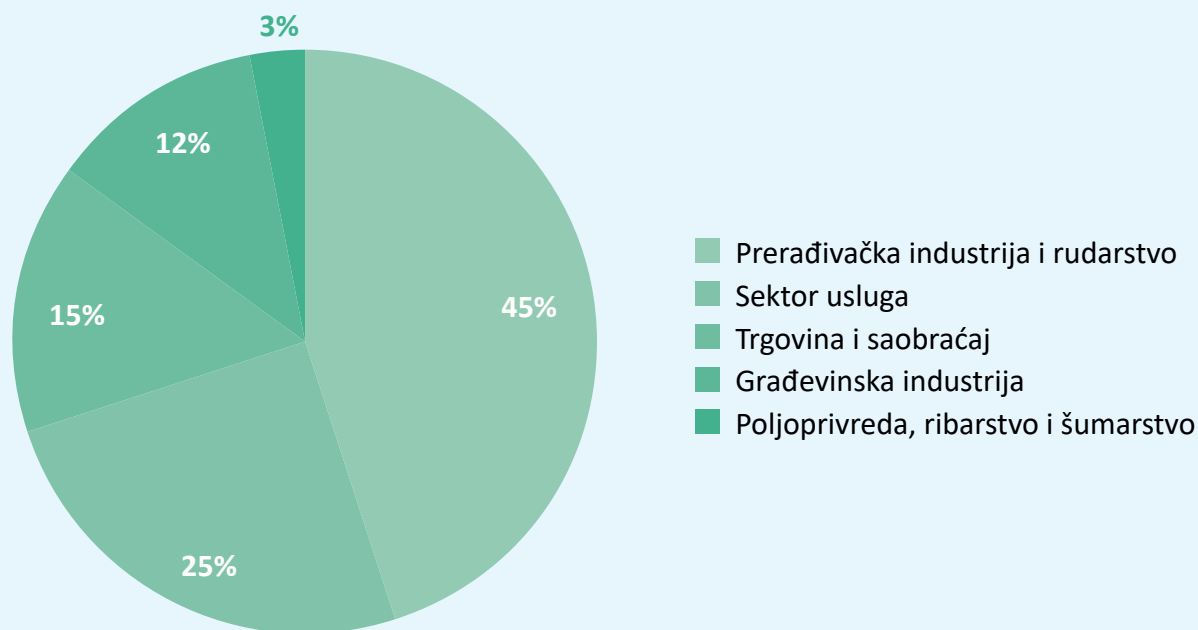
Mesto sedišta preduzeća je najčešće Beograd (38%), zatim sledi Novi Sad (8%), Kragujevac (3%), Niš (3%), Čačak (2%), Kraljevo (2%), Pančevo (2%), Šabac (2%) i Valjevo (2%), ali zastupljena su i brojna druga, veća i manja mesta. Sedišta firmi su u 155 različitih mesta. Ona se nalaze u sledećim regionima: Beograd – 244 (38%), Vojvodina – 164 (25%), Centralna Srbija – 89 (14%), Zapadna Srbija – 88 (13%), Južna Srbija – 37 (6%) i Istočna Srbija – 24 (4%).

REGION SEDIŠTA PREDUZEĆA

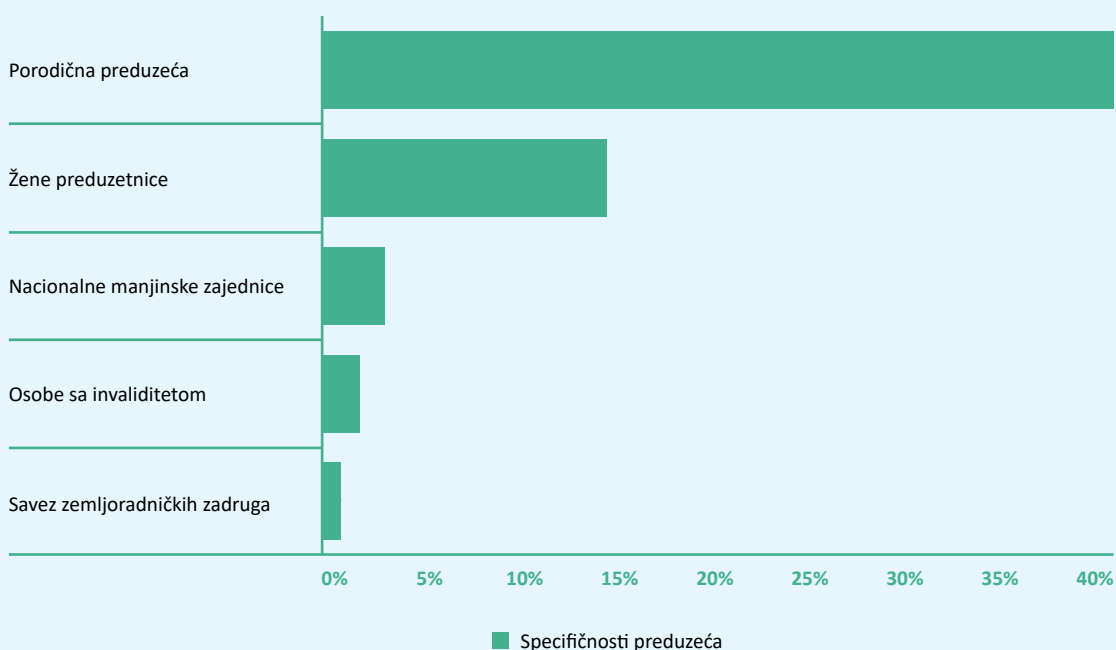

Sektor u kojima rade preduzeća su: prerađivačka industrija i rudarstvo, uključujući i upravljanje energijom i vodama – 288 (45%), sektor usluga, uključujući i usluge od javnog interesa – 158 (25%), trgovina i saobraćaj – 97 (15%), građevinska industrija – 78 (12%) i poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo – 22 (3%). 2018.godine najviše je bilo poslovnih subjekata u sektorima trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila (35%), prerađivačkoj industriji (18%) i stručnim, naučnim, inovacionim i tehničkim delatnostima (13.7%).

DELATNOSTI PREDUZEĆA

U odnosu na **karakteristike vlasnika ili osnivača preduzeća**, 221 (34%) preduzeće ima jednu ili više specifičnosti: 164 (25%) preduzeća su porodična preduzeća, 60 (9%) vode žene-preduzetnice, a 14 (2%) preduzeća vode predstavnici nacionalnih manjinskih zajednica, 8 (1.2%) osobe sa invaliditetom i 4 (0.6%) preduzeća predstavljaju savez zemljoradničkih zadruga. Nacionalne manjinske zajednice kojima pripadaju su: bošnjačka (5), mađarska (5), slovačka (3) i albanska (1).

Osobe koje su ispunjavale upitnik u najvećem procentu su u upravljačkoj strukturi: vlasnik ili suvlasnik preduzeća – 219 (34%), direktor preduzeća – 177 (27%), rukovodioci i menadžeri raznih sektora (izvršni direktori, zamenici, komercijalni direktori, finansijski direktori, direktor za ljudske resurse, tehnički direktor, menadžer prodaje, rukovodilac odeljenja) – 11%, konsultanti, zastupnici, savetnici – 3%, sekretari, referenti, administratori, knjigovođe, računovođe i zaposleni – 18%, a (7%) nije dalo odgovor.

POZICIJA ISPITANIKA U PREDUZEĆU

